

Hvor langt går politiets kompetanse ved pågripelse?

Kandidatnummer: 611

Leveringsfrist: 25. November 2008

Til sammen 17 708 ord

28.11.2008

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	1
1.1	Problemstilling	1
1.2	Metode	2
1.3	Avgrensning og videre fremstilling	3
1.4	Hvilke hensyn begrunner pågrepelse?	4
1.4.1	Tilsiktede virkninger	4
1.4.2	Ikke-tilsiktede virkninger	6
<u>2</u>	<u>OM PÅGRIPELSE</u>	8
2.1	Når kan pågrepelse finne sted?	8
2.1.1	Generelle vilkår	8
2.1.1.1	Skjellig grunn til mistanke.....	9
2.1.1.1.1	Mistankegraden.....	9
2.1.1.1.2	Grunnlaget for mistanken	10
2.1.1.1.3	Den konkrete helhetsvurderingen	11
2.1.1.2	Straffbart forhold	12
2.1.1.3	Høyere straff enn fengsel i seks måneder	12
2.1.1.3.1	Unntak for ”fersk gjerning”	13
2.1.1.3.2	Unntak for den som ikke har fast bopel i riket.....	14
2.1.2	Spesielle vilkår	15
2.1.2.1	Strpl. §171 (1) alternativ 1: unndragelsesfare.....	16
2.1.2.2	Strpl. §171 (1) alternativ 2: fare for bevisforspillelse.....	17
2.1.2.3	Strpl. §171 (1) alternativ 3: gjentakelsesfare	19
2.1.2.4	Strpl. §171 (1) alternativ 4.....	21
2.2	Grunnvilkår i strpl. §170a	22
2.2.1	Hensiktsmessighet	23
2.2.2	Forholdsmessighet.....	24

2.3	Formelle vilkår: hvem har kompetanse til å beslutte pågrepelse?	26
2.3.1	I utgangspunktet: påtalemyndigheten	26
2.3.2	Unntak	26
2.3.2.1	Retten	26
2.3.2.2	Politi som ikke hører til påtalemyndigheten og enhver annen	27
2.4	Grensene for politiets kompetanse?	28
2.4.1	Utgangspunktet for vurderingen	29
2.4.2	Vurderingstema i strl. §48 (3)	30
2.4.2.1	Nødvendig og ”ubetinget utilbørlig” handling	31
2.4.3	Pl. §6 (4) og (2)	32
2.4.4	De rettslige rammene for strl. §48 (3) og pl. §6.	33
3	<u>HVORDAN FUNGERER BESTEMMELSENE I PRAKSIS?</u>	35
3.1	Hvordan oppleves pågripelsen for den som blir pågrepet?	35
3.1.1	Christoffer og Andreas	35
3.1.2	Fredrik	37
3.2	Videre drøftelse	40
3.3	Hvem er politiet?	41
3.3.1	Kvinner i politiet	41
3.3.2	Erfaring	43
3.3.3	Menneskesyn	45
3.4	Hvordan fungerer mistankekravet i praksis?	46
3.5	Maktanvendelse	50
3.5.1	Politiets kompetanse til å utøve makt	50
3.5.2	Undervisning og opplæring i maktbruk	52
3.5.3	For mye anvendt makt	54
3.6	Pågrepelse som straff?	56
3.7	Oppsummering	59

4	<u>AVSLUTTENDE BEMERKNINGER</u>	<u>61</u>
5	<u>KILDER</u>	<u>63</u>
5.1	Artikler	63
5.2	Forarbeider	63
5.3	Litteraturliste.....	64
5.4	Lover og instrukser	65
5.5	Rettsavgjørelser fra Høyesterett	66
5.6	Rundskriv.....	67

1 Innledning

1.1 Problemstilling

Det følger av den tradisjonelle forståelsen av legalitetsprinsippet at det offentlige i utgangspunktet må ha hjemmel for å kunne gripe inn i samfunnsborgernes rettsfære eller rettsområde.¹

Pågrepelse er en frihetsberøvelse som medfører at mistenkte får status som siktet² og blir tatt med til politistasjonen. Pågrepelse besluttes i utgangspunktet av påtalemyndigheten og utføres av politiet. Politiet er derimot gitt beslutningskompetanse når det er ”fare for opphold”, eller når mistenkte treffes på ”fersk gjerning” eller forfølges på ”ferske spor”. Straffeprosesslovens tvangsmidler er hjemlet i strpl. fjerde del og hovedbestemmelsen for pågrepelse er hjemlet i strpl. §171. Pågrepelsen må også være hensiktsmessig og forholdsmessig etter strpl. §170a, samt ”nødvendig” og ”forsvarlig” etter pl. §6 (4), (2). I tillegg må gjennomføringen av pågrepelser være i overensstemmelse med skjønnsomhetsbestemmelsen i strpl. §178.

Pågrepelse er et viktig verktøy ved kriminalitetsbekjempelse, og påtalemyndigheten er avhengig av at politiet prioriterer og gjennomfører dette tvangsmiddelet. Temaet for denne oppgaven er å se hvordan politiet handler ved pågrepelse, og hvordan deres praksis stiller seg i forhold til rettsreglene på området.

Det sentrale fokuset i avhandlingen er å belyse hvor langt politiets kompetanse går ved beslutning og gjennomføring av pågrepelse.

¹ Auglend, 2004, s.398

² Jfr strpl. §82

1.2 Metode

Oppgavens første del er en teoretisk presentasjon av sentrale pågripelsesbestemmelser i henhold til den alminnelige rettskildelære.³

I oppgavens andre del setter jeg bestemmelsene inn i en større rettslig sammenheng og drøfter hvordan pågripelsen fungerer i praksis. I den forbindelse gjennomførte jeg syv kvalitative intervjuer med henholdsvis tre rusmisbrukere, to politibetjenter og to faglærere ved Politihøgskolen i Oslo (PHS). I tillegg var jeg også med på en forelesning i straffeprosess ved PHS.

Intervjuene ble gjennomført ved at jeg stilte noen spørsmål, men mye av tiden fikk intervjuobjektene snakke fritt mens jeg lyttet og kom med oppfølgingsspørsmål.

Den ene faglæreren på PHS tok jeg direkte kontakt med på telefonen, mens den andre faglæreren fikk jeg kontakt med gjennom en bekjent som også jobber på PHS. Jeg gjennomførte et personlig intervju med begge faglærerne.

Politibetjentene fikk jeg kontakt med via bekjentskaper, og jeg gjennomførte et telefonintervju med den ene og et personlig intervju med den andre. Politibetjentene og de med politikompetanse etter pl. §20 går under betegnelsen ”polititjenestemann”, ”politibetjent” eller ”politi” i denne avhandlingen.

For å komme i kontakt med noen som har opplevd å bli pågrepet, tok jeg først kontakt med Cathrine Moksness ved Gatejuristen som henviste meg videre til Kari Gran ved Møtstedet, På Møtstedet fikk jeg henge opp en lapp som fortalte hvem jeg var og hva jeg skulle skrive om. Det ene intervjuet ble til etter en forhåndsbestemt avtale, mens det andre intervjuet ble til ved at de pågrepne tok kontakt med meg mens jeg satt og ventet på en annen avtale. De som har opplevd å bli pågrepet blir omtalt som ”de pågrepne” eller ”de som har (opplevd/erfart å) blitt pågrepet”.

Det kan være etiske betenkelig å gå frem på denne måten, da dette er intervjuer med personer som er ansett for å være ressursvake i dagens samfunn. Men dersom de ikke hadde delt sine opplevelser med meg hadde disse historiene neppe kommet frem.

³ jfr Eckhoffs rettskildelære, Eckhoff, 2005, s.15 flg.

Intervjuobjektene virket fornøyde etter intervjuet, og jeg synes det er viktig at også deres stemme blir hørt. Intervjuobjektene mine er anonymisert og de fortalte sin historie etter frivillig samtykke. Jeg har brukt falske navn, slik at intervjuobjektene ikke er gjenkjennbare og de hadde når som helst mulighet til å trekke seg fra intervjuet. Historiene er ikke ment å være et representativt bilde av hvordan bestemmelsene vanligvis oppfattes, men er samlet inn for å gi eksempler på hvordan de kan fungere i praksis.

1.3 Avgrensning og videre fremstilling

Formålet med oppgaven er å se hvordan de teoretiske pågripelsesbestemmelsene fungerer i praksis, og fremstillingen er gjennomgående rettet mot dette.

Det er politiets oppgaver i forhold til straffeforfølgning som blir vektlagt og jeg avgrenser meg derfor fra politiets ordensmessige oppgaver. Jeg avgrenser meg også fra de internasjonale forpliktelsene i forbindelse med pågrepelse.

Det er beslutningen og selve gjennomføringen av pågripelsen jeg ønsker å belyse, og har derfor avgrenset meg bort fra senere vurderinger i forhold til ulovlige ervervet bevis. Jeg vil heller ikke behandle pågripelsesadgangen ved grove forbrytelser, såkalt rettshåndhevelsesarrest, jfr strpl. §172.

De avgrensede områdene vil ikke bli behandlet utover steder hvor dette faller naturlig for å forklare eller belyse andre områder.

Jeg vil først se på hensynene som ligger bak pågrepelse, deretter vil jeg gi en teoretisk fremstilling av pågripelsesbestemmelsene med utgangspunkt i de materielle vilkårene og grunnvilkåret for pågrepelse. Deretter vil jeg gi en kort fremstilling av de formelle vilkårene, før jeg går videre og ser på grensene for politiets kompetanse ved gjennomføringen av pågripelser. Den faktiske gjennomføringen innledes av tre intervjuer med personer som har opplevd å bli pågrepet flere ganger. Disse erfaringene blir deretter analysert opp mot intervjuer med politibetjenter, lærere og pensumforfattere fra PHS, samt juridisk litteratur. Avslutningsvis blir linjene trukket opp i en oppsummering og en avsluttende kommentar.

1.4 Hvilke hensyn begrunner pågripelse?

Hva er begrunnelsen for at man kan beslutte og gjennomføre pågripelser? Hvilke hensyn blir ivaretatt, og hvilke hensyn blir nedprioritert?

Bestemmelsens hensyn kan deles inn i tilsiktede og ikke-tilsiktede virkninger.

Bestemmelsens eksplisitte formål tar sikte på å beskrive bestemmelsens tilsiktede virkninger, og er ofte klart uttrykt i forarbeidene.⁴ I tillegg til de uttalte formål, kan det være formål som ikke uttales like tydelig. Følgen av disse formålene kalles de ikke-tilsiktede virkninger, og omtales som latente virkninger av bestemmelsen.⁵

Bratholm deler bestemmelsens begrunnelse og formål inn i anerkjente og ikke-ankjente hensyn.⁶ De anerkjente hensyn er den begrunnelse som er uttalt i loven, dens forarbeider eller Høyesteretts praksis. Rettsinstituttet kan også benyttes med andre formål enn de som er offisielt anerkjent, og det er denne begrunnelse som omtales som de ikke-ankjente hensyn.⁷

1.4.1 Tilsiktede virkninger

Pågripelsen skal være med å lette gjennomføringen av etterforskningsarbeidet i forbindelse med straffesaker, og formålet med tvangsmidlet er å gjøre den senere straffeforfølgning og fullbyrding av straff enklere.⁸ Pågripelsen gjør det enklere å sikre bevis, og kan også sørge for at siktede blir holdt ansvarlig for de straffbare forhold han er mistenkt for. I tillegg er tvangsmiddelet med på å forhindre nye kriminelle handlinger, jfr §171 (1) nr.1-3.

Pågripelsen fungerer som et effektivt hjelpemiddel i en straffeprosessuell etterforskning, og er en aktiv handling fra påtalemyndighetens side. Politiet effektiviserer bekjempelsen av kriminalitet ved å pågripe siktede, og pågripelsen får gjennom dette en preventiv rolle.

⁴ Mathiesen, 2005 s. 44

⁵ Mathiesen, 2005, s.44-45

⁶ Bratholm, 1957, s.126

⁷ Bratholm, 1957, s.142

⁸ Høy, 2007, s.45

Oppklaring og straffeforfølgning av lovbrudd er viktige virkemidler for å motvirke kriminalitet, og forfølgning av straffbare forhold er en av politiets hovedoppgaver.⁹ Det siste uttalte pågripelsesformålet gjør det mulig å gjennomføre pågripelsen når vedkommende selv ønsker og begjærer dette. Adgangen er hjemlet i strpl. §171 (1) nr. 4, men vil ofte være lite anvendelig i forhold til pågripelse. Bestemmelsen får størst praktisk betydning i forhold til varetektsfengsling.¹⁰

Et sentralt spørsmål i forhold til de eksplisitte formålene med pågripelse, er om de tilsiktede virkningene faktisk får den virkningen som var tiltenkt. Mathiesen problematiserer dette spørsmålet¹¹, og ser på betydningen av hvor klart formulert bestemmelsens formål er. Det kan være vanskelig å skille mellom ideelle og reelle mål, det kan foreligge usikkerhet i forhold til uklare uttalte formål og det kan også være en uklar rangering eller konflikt mellom de uttalte formålene. Dersom det er flere uttalte formål, er det ikke alltid like lett å finne ut hvordan disse virker i forhold til hverandre, og om bestemmelsen virker etter sin hensikt. Disse problemene vanskeliggjør kartleggingen av rettens tilsiktede virkninger.

Ut fra Mathiesens empiriske grunnlag foreligger det vesentlige begrensninger i de tilsiktede virkningene som bestemmelsene er forventet å ha. Hva er det som skal til for at de tilsiktede virkningene skal oppfylles?

Det er en misvisende oppfatning å tro at lovgivningen fungerer etter en ”lysbryterteori”.¹² Det er ingen automatikk i at når en lov blir vedtatt, så vil dens innhold og formål være allment kjent i samfunnet. Det er derfor avgjørende at reglens innhold og formål blir formidlet til de aktuelle personene som blir berørt for at det uttalte formålet skal nås. I tillegg vil det ”landskapet” bestemmelsen ”lander i” være av stor betydning.¹³ Med andre ord kan man si at dersom bestemmelsen faller inn i en sosial, økonomisk og politisk

⁹ Ot.prp.nr. 22, 1994-95, s.14

¹⁰ Hov, 2007, s.53

¹¹ Mathiesen, 2005, s.44

¹² Mathiesen, 2005, s.73

¹³ Mathiesen, 2005, s.74-75

sammenheng som står i overensstemmelse med bestemmelsen, så er det større sannsynlighet for at lovens uttalte formål blir realisert.

Endelig viser det empiriske materialet at det å kommunisere bestemmelsen er helt sentralt for at de tilsiktede virkningene skal inntreffe.¹⁴ Kommunikasjonen gjelder både som alminnelig opplysning til alle samfunnsborgere, men også som spesielt tilpasset informasjon til de ulike gruppene som berøres av de bestemte lovbestemmelsene. For å få gjennom de tilsiktede virkningene, vil også tilstedeværelsen av sanksjoner være av sentral betydning.¹⁵

1.4.2 Ikke-tilsiktete virkninger

De ikke-tilsiktete virkninger har sitt grunnlag i at bestemmelsen dekker flere formål enn de som uttrykkelig er uttalt.¹⁶

Spørsmålet er om pågripelsen også fyller andre funksjoner i tillegg til de uttalte formål?

Er det slik at politiet har kompetanse til å pågripe når ønsket bak pågripelsen er å irettesette vedkommende? Kan pågripelse begrunnes i at man ønsker å straffe noen?

I Rt.2001 s.1604 uttalte Høyesteretts kjæremålsutvalg at varetektsfengsling ikke kan begrunnes med at siktede skal få en ”lærepenge”. Kjæremålsutvalget tok klar avstand fra at varetektsfengsling skulle brukes for å få siktede til å innse alvoret og senere avstå fra slike handlinger. Dette kan overføres til pågripelse, slik at pågripelse som er begrunnet i å ”straffe” den pågripne faller utenfor politiets kompetanse.¹⁷

I utgangspunktet skal pågripelse begrunnes i de anerkjente formål, og kan ikke besluttes eller gjennomføres med begrunnelse i andre funksjoner.¹⁸ Det er derfor interessant å se om pågripelse faktisk har andre funksjoner.

¹⁴ Mathiesen, 2005, s.77

¹⁵ Mathiesen, 2005, s.83

¹⁶ Mathiesen, 2005, s.45

¹⁷ Se nærmere pkt 3.6

¹⁸ Funksjon er en ”virkning som bidrar til at det fenomen som har virkningen, fortsetter å eksistere.”, Mathiesen, 2005, s.86

Det første spørsmålet er om pågripelsesbestemmelsene har en renovasjonsfunksjon. Denne funksjonen går ut på at samfunnet støter ut de man ikke ønsker skal være en del av fellesskapet.¹⁹ Pågrepelse er en midlertidig sanksjon, og det er begrenset hvor lenge den pågrepne holdes atskilt fra samfunnet. Likevel skapes et skille mellom de som blir pågrepet og resten av samfunnsborgerne.

Det andre spørsmålet er om pågrepelse fører til at man får inntrykk av at de handlingene man reagerer på er farlige og store, mens de virkelige store forbrytelsene blir begått av andre personer.²⁰

Et tredje spørsmål er om det å pågripe noen har en handlingsfunksjon, dvs at pågripelsen skaper en illusjon om at ”noe blir gjort”.²¹ Pågrepelse er ofte lett synlige, og myndighetene kan gjennom politiets handlinger vise til at kriminalitetsbekjempelse blir prioritert.

Endelig kan det spørres om pågrepelse har en tilslørende funksjon. Gir pågripelsesbestemmelsene en misvisende forestilling av bestemmelsenes faktiske virkning?²² Pågrepelse skal i utgangspunktet kun brukes som et ledd i straffeforfølgning og maktanvendelsen ved gjennomføringen av pågripelsen er begrenset av ”nødvendighet” og ”forsvarlighet”.²³ Pågrepelse som går utenfor denne rettslige rammen er i utgangspunktet ulovlige.²⁴

Jeg har nå sett på formålene bak pågripelsesbestemmelsene og skal videre rette fokuset på vilkårene som må foreligge for å iverksette og gjennomføre pågrepelse.

¹⁹ Mathiesen, 2005, s.87

²⁰ Mathiesen, 2005, s.88

²¹ Mathiesen, 2005, s.88

²² Mathiesen, 2005, s.90

²³ se nærmere pkt 2.4.3 og 3.4

²⁴ se nærmere pkt 2.4.4

2 Om pågripelse

2.1 Når kan pågripelse finne sted?

Det sentrale spørsmålet er hvilke vilkår som må være oppfylt for at pågripelse kan besluttes og gjennomføres. Hva er det som skal til for at man kan bli pågrepet?

For at pågripelse kan finne sted, må både de materielle og de formelle vilkårene være oppfylt.²⁵ Materielle vilkår er de vilkår som stilles til den faktiske situasjonen som foreligger, og som danner grunnlaget for pågripelsen, mens de formelle vilkårene er de vilkår som stilles til hvem som kan beslutte og gjennomføre pågripelsen.

De materielle vilkårene deles gjerne inn i generelle vilkår, jfr strpl. §171 (1), og spesielle vilkår, jfr, strpl. §171 (1) 1-4 alternativ.

De generelle vilkårene er kumulative. Det vil si at samtlige vilkår må være oppfylt for at pågripelse skal kunne finne sted. De spesielle vilkårene er alternative og det er derfor tilstrekkelig at kun ett av de fire pågripelsesalternativene er oppfylt. Pågripelsesadgangen er således betinget av at de generelle vilkårene er oppfylt, samt ett av de spesielle vilkårene. I tillegg til de generelle og spesielle vilkårene, kommer hensiktsmessighets- og forholdsmessighetsvurderingen i strpl. §170 a.²⁶ Det vil si at selv om vilkårene i strpl. §171 er oppfylt, er det likevel ikke sikkert at pågripelse vil finne sted dersom inngrepet ikke er hensiktsmessig eller forholdsmessig etter strpl. §170 a.

2.1.1 Generelle vilkår

Straffeprosesslovens §171 (1) første del har følgende ordlyd:

²⁵ Hov, 2007 s.4

²⁶ Se nærmere pkt 2.2

”Den som med skjellig grunn mistenkes for en eller flere handlinger som etter loven kan medføre høyere straff enn fengsel i 6 måneder, kan pågripes...”

Bestemmelsen oppstiller tre generelle vilkår for å kunne pågripe en mistenkt; det må foreligge skjellig grunn til mistanke, mistanken må gjelde et straffbart forhold og det straffbare forholdet må kunne medføre høyere straff enn fengsel i seks måneder.

2.1.1.1 Skjellig grunn til mistanke

Det må for det første foreligge ”skjellig grunn” til mistanke for at pågripelse skal kunne finne sted, jfr strpl. §171.

Språklig sett er lovens ordlyd både vag og gammelmodig. Lovens ordlyd gir få konkrete holdepunkter for hva som skal legges i begrepet ”skjellig grunn” til mistanke. En naturlig, språklig forståelse tilsier imidlertid at det må foreligge en viss sannsynlighet for at mistenkte faktisk har begått den straffbare handlingen.

Det sentrale blir å se på **hvor** sannsynlig det må være at siktede har begått den straffbare handlingen og **hvordan** mistankekravet skal vurderes.

2.1.1.1.1 Mistankegraden

Den ene mistankevurderingen går direkte på mistankegraden, dvs om mistanken er kvalifisert eller godt begrunnet.²⁷ Spørsmålet blir hvor sannsynlig må det være at siktede har begått den straffbare handlingen.

Utgangspunktet for denne vurderingen er at sannsynligheten kan stilles opp på en mistankeskala fra 1-100%.

På bakgrunn av forslaget fra Straffeprosesslovkomiteens innstilling om å endre begrepet fra ”skjellig grunn” til ”grunn”, ble begrepet og dets innhold diskutert i lovens forarbeider.²⁸

²⁷ Andorsen, 1994, pkt. 1.2

Varetekstutvalget uttalte i den forbindelse at ”skjellig grunn” har blitt nærmere presisert gjennom rettspraksis og dekker kravet til mistankens styrke.²⁹ De ønsket derfor ikke å endre dette begrepet, da det ikke forelå et mer moderne uttrykk som dekker kravet til mistankens styrke. Samtlige høringsinstanser sluttet seg til denne uttalelsen.

Juridisk teori har anført at skjellig grunn til mistanke er omtrent det samme som ”god eller rimelig grunn”.³⁰

Rettspraksis har presisert innholdet i ”skjellig grunn” til mistanke nærmere. I Rt.1993 s.1302 (s.1303) oppstiller Høyesteretts kjæremålsutvalg vurderingstemaet for mistankekravet. Utgangspunktet er at det må foreligge sannsynlighetsovervekt for at den mistenkte har begått den straffbare handlingen. Det vil si at det foreligger ”skjellig grunn” til mistanke dersom det er mer sannsynlig at den mistenkte har begått den straffbare handlingen saken gjelder, enn at han ikke har det.

Det er med andre ord i teorien tilstrekkelig med en sannsynlighetsovervekt på over 50%.³¹

2.1.1.1.2 Grunnlaget for mistanken

Den andre mistankevurderingen baseres på selve grunnlaget for mistanken, og spørsmålet er hvordan skal mistankekravet vurderes.

Utgangspunktet er at objektive, verifiserbare kriterier benyttes som sentrale momenter i vurderingen.

For å vurdere om det foreligger ”skjellig grunn” til mistanke, må det må foreligge objektive holdepunkter.³² Det vil si at mistanken må være begrunnet i omstendigheter som erfaringsmessig skaper sannsynlighet for at mistenkte har begått handlingen.³³

²⁸ Ot.prp.nr. 53 1983-84 s.18

²⁹ NOU 1980:28

³⁰ Andenæs, 2007, s.153, Andorsen, 1994, pkt 1.1.

³¹ Sannsynlighetskravet avgrenses mot ”kvalifisert sannsynlighetsovervekt”, jfr Rt.1992 s.1529. I denne avgjørelsen var det i forhold til ”skjellig grunn til mistanke” i veitrafikklovens §33 nr.5 tilstrekkelig med mistanke av en viss styrke. Bestemmelsen måtte ikke forstås slik at det forelå et krav om kvalifisert sannsynlighetsovervekt. Det vil si at det for ”skjellig grunn” til mistanke ikke kreves sikker eller overveiende sannsynlighetsovervekt.

³² Bjerke, 2001, s.639

Objektive holdepunkter for mistanken kan bl.a. være motiv og anledning, vitneutsagn, forklaring fra siktede selv, tekniske bevis, signalement, tid på døgnet, nærhet i tid og nærhet til åstedet, forklaringen siktede kommer med og hvordan siktede oppfører seg i den aktuelle situasjonen.

Eksempelvis utelukker dette en lovlig mistanke som kun er basert på hudfarge.

2.1.1.1.3 Den konkrete helhetsvurderingen

De to tilnæringsmåtene er ikke gjensidig utelukkende, og må derfor benyttes sammen i mistankevurderingen.³⁴ Vurderingen av om det foreligger ”skjellig grunn” til mistanke må ta utgangspunkt i objektive, konkrete faktorer som vurderes i forhold til mistankekravet i strpl. §171 (1). I tillegg må disse objektive vurderingsmomentene danne grunnlag for å vurdere sannsynligheten. Det må være mer sannsynlig at den man ønsker å pågripe har begått den straffbare handlingen han er mistenkt for, enn at han ikke har begått den.

Mistankevurderingen må også ses i forhold til straffverdigheten av den handlingen som er begått. Dette gjelder både i forhold til handlingens virkninger, samt forholdene rundt selve pågripelsessituasjonen.³⁵

Eksempelvis må det i en voldtektssak være større sannsynlighet for at mistenkte har begått voldtekten enn for at han ikke har begått den for at politiet skal kunne pågripe vedkommende. Det kreves imidlertid ikke at det er sikkert eller overveiende sannsynlig at vedkommende har begått voldtekten.

Spørsmålet videre blir hvordan innholdet mistankebegrepet skal vurderes i forhold til den faktiske situasjonen.

³³ Hov, 2007, s.46

³⁴ Andorsen, 1994, pkt 1.2.

³⁵ Andorsen, 1994, s.568-569

2.1.1.2 Straffbart forhold

Det andre grunnvilkåret er at det forhold mistanken retter seg mot, må være straffbart. Ut fra lovens ordlyd, dreier det seg om ”en eller flere handlinger som etter loven kan medføre” straff, jfr strpl. §171 (1). Spørsmålet er hva som ligger i begrepet ”straff”.

Utgangspunktet er at det kreves sannsynlighetsovervekt for at alle subjektive og objektive vilkår for straff er oppfylt.³⁶ Det vil si at gjerningspersonen må ha handlet i strid med en straffesanksjonert bestemmelse, gjerningspersonen må være tilregnelig, han må ha utvist skyld og det kan ikke foreligge noen straffrihetsgrunner.³⁷

Eksempelvis utelukker dette vilkåret pågrepelse av taggere som er under den kriminelle lavalder, og kan derfor ikke straffes, jfr strl. §46 og §291.

2.1.1.3 Høyere straff enn fengsel i seks måneder

Endelig er det et krav at den straffbare handlingen som mistenkes kan medføre høyere straff enn fengsel i seks måneder, jfr strpl. §171 (1).

Det sentrale spørsmålet er hva som regnes for å være en ”høyere straff” enn fengsel i seks måneder.

Lovens ordlyd sier at straffen må være noe **mer** enn fengsel i seks måneder.

Ut fra en naturlig, språklig forståelse vil dette i utgangspunktet omfatte fengselsstraff i mer enn seks måneder.

Ved vurderingen av straffens lengde, er det den abstrakte strafferammen i straffebudet som skal legges til grunn, og ikke den konkrete strafferammen i den enkelte sak.³⁸ Det vil si at det er den strafferammen som potensielt kan idømmes som skal legges til grunn, ikke den strafferammen som idømmes i det konkrete tilfellet. Bakgrunnen for denne praksisen er at det vil være særdeles vanskelig å forutsi hvilken straff vedkommende vil bli idømt i den aktuelle situasjonen.

³⁶ Strpl. §171 (2) gjør unntak fra denne hovedregelen for alvorlig sinnslidende personer.

³⁷ Eskeland, 2006, s.64, 65

³⁸ Bjerke, 2001, s.640

Det er også på det rene at fengselsstraff i seks måneder sammen med bøtestraff faller inn under denne bestemmelsen, jfr Rt.1994 s.276. Denne forståelsen av straffens lengde er derimot betinget av at straffebudet selv gir adgang til å kombinere fengsel og bot.³⁹

Hovedregelen er at det må foreligge ”skjellig grunn til mistanke” for et straffbart forhold og det straffbare forholdet må i utgangspunktet medføre høyere straff enn fengsel i seks måneder. Loven gjør imidlertid unntak både for den som blir pågrepet på ”fersk gjerning” og den pågrepne som ikke har fast bopel i riket, jfr strpl. §173.

2.1.1.3.1 Unntak for ”fersk gjerning”

Det første unntaket gjelder for den som tas på fersk gjerning og som ikke avstår fra den straffbare virksomheten, jfr strpl. §173 (1). Det vil si at den som blir truffet på ”fersk gjerning” og som i tillegg ”ikke avstår” fra den straffbare virksomheten, kan pågripes uavhengig av hvor lang straffen er for det straffbare forholdet. Denne bestemmelsen gir politiet adgang til å stanse den ulovlige atferden.⁴⁰

Det første spørsmålet er hva som ligger i lovens ordlyd ”fersk gjerning”.

Ut fra en naturlig språklig forståelse av begrepet omfattes de tilfellene hvor siktede blir oppdaget under selve gjennomføringen av lovbruddet.

Bestemmelsen omfatter også de tilfeller hvor siktede blir oppdaget umiddelbart etter gjennomføringen av lovbruddet og det er klart at vedkommende er riktig gjerningsmann, jfr strpl. §176.⁴¹ Pågripelsesadgangen begrenses dermed tidsmessig, og det oppstilles en

³⁹ Mathisen, 19.09.2008, note 962

Strl. §26a (1) er en generell hjemmel for at både frihetsstraff og bøtestraff kan idømmes, til tross for at det overtrådte straffebudet ikke hjemler bøtestraff. Strl. §26 (2) setter derimot opp en skranke for de tilfeller hvor straffebudet tillegger strafferammen en rettslig virkning. I disse tilfellene må hvert enkelt straffebud hjemle kumulasjon av ulike typer straff, for at disse skal kunne gjennomføres, jfr Andenæs, 2005, s.375 og Matningsdal, 04.11.2008, note 98.

⁴⁰ Andenæs, 2007, s.161

⁴¹ Mathisen, 16.09.2008, note 989

grense mot de tilfeller hvor det har gått en tid fra lovbruddet er utført til gjerningsmannen blir oppdaget, uten at tidsbegrensningen er nærmere definert.

I tillegg til at vedkommende må være tatt på fersk gjerning, er det også et vilkår at han ”ikke avstår” fra den straffbare virksomheten for å kunne pågripes etter strpl. §173. Det andre spørsmålet er hva som ligger i dette begrepet.

Etter en naturlig, språklig forståelse av lovens ordlyd, oppstilles det et krav om en aktiv handling fra lovbruterens side. Vedkommende må ”avstå” fra den straffbare virksomheten. Bestemmelsens formål er å forhindre at en ny straffbar handling begås, og utgangspunktet er at vedkommende positivt har unnlatt å avstå fra den straffbare handlingen.⁴²

For at dette unntaket skal anvendes, er det krav om at vedkommende både blir tatt på fersk gjerning og i tillegg ikke avstår fra den straffbare virksomheten.

2.1.1.3.2 Unntak for den som ikke har fast bopel i riket

”Det samme gjelder den mistenkte som ikke vites å ha fast bopel i riket, når det er grunn til å frykte for at han ved flukt til utlandet vil unndra seg forfølgningen eller fullbyrding av straff eller andre forholdsregler”, jfr strpl. §173 (2).

Spørsmålet er hva som ligger i det å ”ikke vites å ha fast bopel i riket”.

Utgangspunktet er at man må ha visshet om at vedkommende ikke har bopel i riket, det vil si at det ikke er grunn til å tro at vedkommende er bosatt i Norge.⁴³ Formålet med denne avgrensningen er å begrense bestemmelsens anvendelsesområde.

Det er videre det faktiske bostedet som må legges til grunn. Dersom vedkommende har fast bosted på et hotell eller pensjonat, er det dette bostedet som legges til grunn.⁴⁴

I tillegg er det et krav om at det er ”i riket” vedkommende mangler bopel, det vil si i Norge.

⁴² Bratholm, 1957, s.236.

⁴³ Mathisen, 16.09.2008, note 988

⁴⁴ Bjerke, 2001, s.649

Det er også spørsmål om hvordan må unndragelsesfaren må komme til uttrykk.

Det er etter §173 (2) kun unndragelsesfare, ”ved flukt”, som omfattes. Denne bestemmelsen vil i størst grad omfatte utlendinger som forsøker å unndra seg forfølgelse ved å flykte til utlandet, da det anses som lite sannsynlig at norske statsborgere velger å flykte til utlandet for forholdsvis små forbrytelser.⁴⁵

Straffens størrelse får dermed ikke avgjørende betydning for pågripelsesadgangen i de tilfellene hvor den pågrepne ikke har fast bopel i landet og det er fare for unndragelse ved flukt til utlandet.

Utgangspunktet er at de generelle vilkårene er nødvendige, men ikke tilstrekkelige vilkår som må være oppfylt på pågripelsestidspunktet, jfr. strpl. §171.

I tillegg til at de kumulative generelle vilkårene må være oppfylt, er det også et krav om at ett av de spesielle vilkårene i strpl. §171 (1) nr. 1-4 er oppfylt.

2.1.2 Spesielle vilkår

De spesielle vilkårene er en del av den konkrete helhetsvurderingen i forbindelse med pågripelse, og det er både nødvendig og tilstrekkelig at kun ett av de spesielle vilkårene er oppfylt.

Med unntak av strpl. §171 (1) nr. 4, har pågripelse etter de første tre alternativene et preventivt formål som er begrunnet i en risiko for den pågrepnes potensielle handlinger. Det er risikoen for henholdsvis unndragelse, bevisforspillelse og gjentakelse som må vurderes. Det sentrale spørsmålet i disse vurderingene er: hvor sannsynlig er det at vedkommende vil unndra seg forfølgning, forspille bevis eller begå en ny straffbar handling?

Generelt sett øker sannsynlighetskravet gradvis fra nr 1 til nr 3, det vil si at det kreves større sannsynlighet for at vedkommende vil begå en ny straffbar handling enn at han vil

⁴⁵ Ot.prp.nr.53 1983-84, s.26

unndra seg forfølgning. Det konkrete sannsynlighetskravet for de ulike vilkårene vil drøftes nærmere under hvert alternativ.

2.1.2.1 Strpl. §171 (1) alternativ 1: unndragelsesfare

Det første alternative vilkåret omfatter tilfeller hvor det foreligger unndragelsesfare. Det sentrale spørsmålet er om faren for unndragelse er så stor, at det er nødvendig å iverksette pågripelse?

Lovens ordlyd oppstiller et vilkår om ”grunn til å frykte” for at mistenkte vil unndra seg forfølgning eller fullbyrding av straff eller andre forholdsregler.

Spørsmålet i den konkrete pågripelsesvurderingen blir da om det foreligger unndragelsesfare, og hvordan sannsynligheten for unndragelsesfaren skal vurderes. Det ble i Rt.1997 s.2032 uttalt at objektive momenter må legges til grunn ved sannsynlighetsvurderingen av om det foreligger unndragelsesfare. Det er med andre ord ikke tilstrekkelig med en subjektiv antagelse. Videre ble det uttalt at det ikke kreves sannsynlighetsovervekt. I det ligger at det må foreligge en viss grad av sannsynlighet for at unndragelsesfare faktisk foreligger, men at det altså ikke er nødvendig med sannsynlighetsovervekt. Denne forståelsen ble også fulgt opp i Rt.2000 s.1319.

Spørsmålet blir videre hva som anses å være relevante objektive momenter som kan tillegges vekt.

I kjennelse inntatt i Rt.1998 s.1212 kom Høyesteretts kjæremålsutvalg etter en helhetsvurdering til at det på grunn av siktedes betydelige tilknytning til utlandet forelå en ”reell og konkret fluktfare”. Tilknytningen til utlandet, sammenholdt med at en domfellelse ville medføre soning av resttid av ikke ubetydelig lengde, ble ansett som relevante objektive momenter som kunne medføre ”grunn til å frykte” at siktede vil unndra seg forfølgning. Tilknytningen siktede hadde til utlandet var sitt eget utenlandske statsborgerskap, i tillegg til at hans mor fremdeles bodde i hjemlandet. Søsteren hans bodde

i Frankrike, og han hadde selv studert fem år i Frankrike. Høyesterett la også vekt på at han hadde hatt hyppige utenlandsreiser frem til fengslingen av ikke ubetydelig lengde.

Et annet spørsmål er om det oppstilles noe krav til lengden på unndragelsesfaren, Må det foreligge risiko for unndragelse over en viss tid?

Det foreligger ikke noe vilkår om en endelig unndragelse, jfr strpl. §171 (1) nr.1. Etter en naturlig, språklig forståelse av lovens ordlyd, er det med dette ikke noe krav om en varig unndragelse, men tilstrekkelig at mistenkte vil holde seg skjult en viss tid.⁴⁶ Lovens ordlyd setter kun opp et vilkår om at det må foreligge ”frykt for at han vil unndra seg forfølgningen eller fullbyrdingen av straff”. Selve unndragelsen kan enten være at vedkommende holder seg skjult eller flykter til utlandet. Bestemmelsen omfatter også de tilfellene hvor det foreligger fare for selvmord som unndragelse.⁴⁷

Helhetsvurderingen etter strpl. §171 (1) nr. 1 består av å se på hvilke objektive momenter som kan tillegges vekt for å vurdere sannsynligheten for at unndragelse vil inntreffe. Sannsynlighetsgaden er forholdsvis lav, og det kreves ikke sannsynlighetsovervekt.

Dersom det ikke er fare for unndragelse, vil pågrepelse likevel kunne iverksettes dersom det foreligger fare for bevisforspillelse, som er det andre spesielle vilkåret.

2.1.2.2 Strpl. §171 (1) alternativ 2: fare for bevisforspillelse

Det andre alternativet er fare for bevisforspillelse. Vedkommende kan pågripes når: ”det er nærliggende fare for at han vil forspille bevis i saken, f eks ved å fjerne spor eller påvirke vitner eller medskyldige.”, jfr. Strpl. §171 (1) nr. 2. Bestemmelsen oppstiller vilkår om at det må foreligge en ”nærliggende fare” for bevisforspillelse, og det kreves en viss sannsynlighet for at vedkommende faktisk vil gjennomføre bevisforspillelsen.

⁴⁶ Bjerke, 2001, s.641

⁴⁷ Bjerke, 2001, s.641

Bevisforspillelsesfaren eksemplifiseres ved fjerning av spor, påvirkning av vitner eller påvirkning av medskyldige, men er ikke ment å være en uttømmende liste.⁴⁸

Spørsmålet er hva som ligger i begrepet ”nærliggende fare”.

En naturlig, språklig forståelse av dette begrepet tilsier at det må foreligge en viss sannsynlighet for at bevisforspillelse faktisk vil inntreffe, og det må derfor vurderes hvor stor sannsynlighet som må foreligge for at det er ”nærliggende fare” for bevisforspillelse i lovens forstand.

Høyesteretts kjæremålsutvalg uttalte i Rt.1997 s.1902 at det ikke er tilstrekkelig at en siktet har hatt mulighet til å påvirke vitner, det må i tillegg foreligge en ”nærliggende fare” for at denne muligheten vil bli benyttet.⁴⁹ Det sentrale blir å vurdere hvorvidt det foreligger en reell fare for bevisforspillelse. Denne forståelsen av bestemmelsen ble fulgt opp i Rt.2001 s.280, hvor Høyesteretts kjæremålsutvalg uttaler at bevisforspillelsesfaren må være ”konkret og reell”.⁵⁰ Det må med andre ord foreligge en reell mulighet for at siktede vil kunne lykkes i å ødelegge bevis, og det er ikke tilstrekkelig med et utjenuelig forsøk på bevisforspillelse.⁵¹

Spørsmålet er hvordan farepotensialet for bevisforspillelse skal vurderes.

Farepotensialet i den enkelte situasjon vil avhenge av de konkrete omstendighetene.⁵² Et relevant moment i farevurderingen er bevisets betydning i saken. Dersom beviset er av sentral betydning vil naturlig nok den nærliggende faren for bevisforspillelse være større, enn om beviset verken er fellende eller avgjørende. I Rt.1995 s.160 var beviset, selve ransutbyttet, av stor betydning, da det kunne tilføre saken nye opplysninger. Det må legges til grunn at bevisforspillelsesfaren er større i slike situasjoner, enn i de tilfeller hvor det har kommet en tilståelse som støttes opp av bevisene.

På bakgrunn av rettspraksis oppstilles det et krav om sannsynlighetsovervekt for at mistenkte vil forsøke å benytte muligheten til bevisforspillelse. Det er med andre ord ikke

⁴⁸ Bjerke, 2001, s.642

⁴⁹ Rt.1997 s.1902, s.1904

⁵⁰ Rt.2001 s.280, s.282

⁵¹ Hov, 2007, s.52

⁵² Bjerke, 2001, s.642

tilstrekkelig at dette vil kunne skje,⁵³ eller at muligheten til å forspille bevis bare foreligger.⁵⁴ Det må være sannsynlig at det vil skje en eller annen gang.

Det er derimot ikke noe krav om at retten må konkretisere hvilket bevis man frykter vil forspilles dersom vedkommende ikke blir pågrepet. Høyesteretts kjæremålsutvalg uttalte i kjennelse inntatt i Rt.1997 s.246 (s.247): ”Det kan ikke oppstilles noe alminnelig krav om at retten angir hvilken konkret bevisforspillelsesfare som har begrunnet anvendelsen av straffeprosessloven §171 nr 2.” Denne forståelsen ble fulgt opp i Rt.1999 s.1027.

Det foreligger hjemmel for pågrepelse etter dette alternativet dersom faren for bevisforspillelse er konkret og reell, og det er sannsynlig at siktede vil benytte seg av muligheten til å forspille bevis(ene).

Videre kan pågripelsesadgangen begrunnes i gjentakelsesfare.

2.1.2.3 Strpl. §171 (1) alternativ 3: gjentakelsesfare

Det tredje pågripelsesalternativet følger av strpl. §171 (1) nr.3, og pågripelsen må være antatt ”påkrevd for å hindre at han på ny begår en straffbar handling som kan medføre høyere straff enn fengsel i 6 måneder.”

Ut fra en språklig forståelse av lovens ordlyd må det for det første foreligge fare for at mistenkte begår et nytt lovbrudd. Det første spørsmålet er hvordan man vurderer om det foreligger gjentakelsesfare.

Utgangspunktet er at det må foretas en helhetsvurdering hvor blant annet kriminalitetens art, kriminalitetens hyppighet og den kriminelles livssituasjon er relevante momenter, jfr Rt.1997 s.1290 og Rt.1993 s.905. I tillegg kan også forholdenes profesjonelle preg, både i hyppighet og omfang, tillegges vekt, jfr Rt.1999 s.1014.

⁵³ Rt.1999 s.1027, Hov, 2007, s.52

⁵⁴ Bjerke, 2001, s.642.

Lovens ordlyd åpner for at tidligere straffbare forhold av annen art også kan være et relevant moment i vurderingen av gjentakelsesfare. Det må foreligge en viss sammenheng mellom det allerede begåtte lovbruddet og det eller de lovbrudd som en frykter vil bli begått,⁵⁵ men det er likevel ikke et krav om at det lovbrudd en frykter vil bli begått er av akkurat samme slag. Det vil si at dersom en er siktet for et narkotikalovbrudd, kan tidligere domfellelser for f.eks. legemsbeskadigelse og vinningsforbrytelser kunne komme inn som et relevant moment i helhetsvurderingen.

Tidligere domfellelse er likevel i seg selv ikke tilstrekkelig grunnlag for å begrunne tilbakefall, jfr Rt.1997 s.1290. Tidligere kriminell virksomhet må sees i sammenheng med kriminalitetshyppighet og mistenktes livssituasjon i en helhetsvurdering.⁵⁶ Grensene for denne vurderingen er nærmere presisert gjennom rettspraksis.

I Rt.1993 s.905 uttalte Høyesteretts kjæremålsutvalg at en begrunnelse i tre tidligere domfellelser ikke var tilstrekkelig. I Rt.1997 s.98 la Høyesteretts kjæremålsutvalg vekt på at ”siktete etter hver ferdigsonet dom nokså umiddelbart fortsatte sin kriminelle aktivitet” (s.99). Siktetes livssituasjon ble ikke ansett som så endret at det ikke forelå sterk sannsynlighetsovervekt for at vedkommende ville begå ny straffbar handling.

For det andre oppstiller lovens ordlyd krav om at det ”antas å være påkrevd for å hindre” nytt lovbrudd, og det andre spørsmålet blir hva som ligger i begrepet ”antas påkrevd”. Lovens ordlyd tilsier en høy terskel for at pågrepelse kan finne sted. Det må foretas en skjønsmessig helhetsvurdering hvor det må foreligge konkrete opplysninger som danner grunnlaget for å kunne si noe om muligheten for at nytt lovbrudd blir begått.⁵⁷ I dette ligger et strengt krav til bevisbyrden og det skal etter en helhetsvurdering foreligge en sterk grad av sannsynlighetsovervekt for at mistenkte vil begå et nytt lovbrudd.⁵⁸ Lovens forarbeider uttaler at sannsynlighetskravet for dette alternativet er strengere enn etter første og andre alternativ.⁵⁹

⁵⁵ Hov, 2007, s52-53

⁵⁶ Bjerke, 2001, s.643

⁵⁷ Bjerke, 2001, s.643

⁵⁸ Rt.1997 s.1290, Bjerke, 2001, s.642-643

⁵⁹ Ot.prp.nr.53 1983-84, s.164-165

Dette sannsynlighetskravet er også fulgt opp i rettspraksis, jfr Rt.1997 s.1290 (s.1291), hvor Høyesteretts kjæremålsutvalg uttalte at det ”kreves en sterk grad av sannsynlighetsovervekt for at siktede vil begå lovbrudd” for at siktede kan dømmes med hjemmel i gjentakelsesfare.

I tillegg må det være rom for en skjønnsmessig vurdering hvor sannsynligheten for gjentakelse blir vurdert sammen med de potensielle handlingenes alvorlighet, jfr Rt. 1996 s.93 (s.97).

Forholdsmessighetsvurderingen i strpl. §170a vil også komme inn i denne helhetsvurderingen. Det må vurderes om faren kan avverges ved hjelp av andre hjelpemidler. Er det nødvendig å iverksette pågripelse, eller kan det være tilstrekkelig å prate med vedkommende? Sannsynlighetskravet må, på samme måte som første og andre alternativ, vurderes opp mot potensielle skadevirkninger av de eventuelt nye straffbare handlingene.⁶⁰

2.1.2.4 Strpl. §171 (1) alternativ 4

Endelig er det fjerde alternativet tilfeller hvor mistenkte selv begjærer pågripelse av grunner som ”finnes fyldestgjørende”. Dette alternativet er mest praktisk i forhold til fengsling, og fremstår ikke som et like praktisk alternativ for pågripelse.⁶¹

Vilkåret er at mistenkte selv må begjære pågripelse, og spørsmålet blir da hva som kreves for at begrunnelsen for begjæringen ”finnes fyldestgjørende”, jfr strpl. §171 (1) nr.4. Denne bestemmelsen som ble innført i 1963 er begrunnet i mistenktes ønske om å bli tatt vare på pga sterk skyldfølelse, mangel på sted å bo, ønsket å om komme seg bort fra et kriminelt miljø eller beskyttelse fra andre kriminelle. Det kan også være at mistenkte ønsker å komme i gang med soningen av de straffbare forhold vedkommende påregner frihetsstraff for, da tiden i varetekt vil bli trukket fra den totale fengselsstraffen som blir

⁶⁰ Hov, 2007, s.53

⁶¹ Hov, 2007, s.53.

idømt, jfr strl. §60.⁶² Dette er kun momenter i en helhetsvurdering, og ikke vilkår som automatisk fører til pågrepelse eller varetektsfengsling.

Eksempelvis vil en person som har flere lovbrudd som han ønsker å starte soningen av, kunne be om å bli pågrepet og varetektsfengslet etter strpl. §171 (1) nr. 4.

2.2 Grunnvilkår i strpl. §170a

For å kunne utføre en pågrepelse, må de generelle vilkårene og minst ett spesielt vilkår i strpl. §171 være oppfylt. I tillegg må pågripelsen være nødvendig og forholdsmessig etter bestemmelsen i strpl. §170a.

Grunnvilkårene som er hjemlet i strpl. §170a vil alltid komme inn i vurderingen ved anvendelse av tvangsmidlene i straffeprosessloven. Bakgrunnen for denne vurderingen er frihetsberøvelsens inngripende karakter sett i forhold til det relativt lave kriminalitetskravet, dvs at handlingen som man blir pågrepet for kan være forholdsvis lite straffverdig sett i forhold til pågripelsens virkninger.⁶³

Utgangspunktet er at både kravet til hensiktsmessighet og forholdsmessighet må være oppfylt for at pågrepelse kan iverksettes. Det følger av bestemmelsen at: ”Et tvangsmiddel kan brukes bare når det er tilstrekkelig grunn til det. Tvangsmidlet kan ikke brukes når det etter sakens art og forholdene ellers ville være et uforholdsmessig inngrep.”, jfr strpl. §170a.

⁶² Bjerke, 2001, s.644

⁶³ Regjeringen.no: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/NOUer/2004/NOU-2004-6/8/13/3.html?id=385457>, 15.09.2008

2.2.1 Hensiktsmessighet

Nødvendighetsvurderingen i strpl. §170a første punktum er en videreføring av den tidligere strpl. §240, hvor pågrepelse bare kunne skje i de tilfellene hvor det forelå tilstrekkelig grunn.⁶⁴

Det sentrale spørsmålet er om det er nødvendig å iverksette pågrepelse, eller om det foreligger mindre inngripende tiltak som kan benyttes i stedet. Retten kan også legge vekt på andre forhold, som f.eks. siktedes livssituasjon i forhold til det aktuelle straffbare forhold.⁶⁵

Det ble i Rt.1986 s.760 presisert at hensiktsmessighetsvurderingen er et eget vurderingstema som må vurderes for seg. Høyesteretts kjæremålsutvalg uttalte at det var en realitetsforskjell mellom forholdsmessighetsvurderingen og hensiktsmessighetsvurderingen, og at hensiktsmessighetsvurderingen i dette tilfellet ikke kunne utelates. Hensiktsmessighetskravet har etter dette en selvstendig betydning, selv om det er en nær tilknytning til forholdsmessighetsvurderingen.⁶⁶

I kjennelse inntatt i Rt.1988 s.358 uttaler imidlertid Høyesteretts kjæremålsutvalg at i de tilfellene hvor tvangsmiddelet ikke vil være et "uforholdsmessig inngrep vil kravet til hensiktsmessighetsvurderingen vanligvis være oppfylt." Det er vanskelig å skille ut og etterprøve hensiktsmessigheten, da denne vurderingen ofte er en del av forholdsmessighetsvurderingen.

I tillegg til hensiktsmessighetsvurderingen må det også vurderes om handlingen står i forhold til det formål som søkes oppnådd.

⁶⁴ Ot.prp.nr. 64, 1998-99, s.146, Regjeringen.no:
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/NOUer/2003/NOU-2003-18/9/3/2.html?id=371126>, 06.11.2008

⁶⁵ Ot.prp.nr. 64, 1998-99, s.17

⁶⁶ Rt.1986 s.760, Rt. 1988 s.358 og Andenæs, 2007, s.149

2.2.2 Forholdsmessighet

Forholdsmessighetsvurderingen i strpl. §170a annet punktum uttrykker et allment prinsipp i straffeprosessen, og vedtagelsen av denne bestemmelsen i 1999 videreførte ulovfestet rett og bestemmelsene i tidligere strpl. §174 første ledd om pågrepelse og §184 andre ledd om varetektsfengsling.⁶⁷

Den sentrale vurderingen er om pågripelsen står i forhold til det målet som søkes oppnådd, noe som samsvarer med det generelle proporsjonalitetsprinsippet som gjelder for alle oppgaver politiet har.⁶⁸ Spørsmålet er om fordelene ved bruk av pågrepelse oppveier de negative sidene for den som blir pågrepet.

Bestemmelsen oppstiller begrensninger i pågripelsesadgangen når pågripelsen er uforholdsmessig i forhold til ”sakens art” og ”forholdene ellers”. Det vil si at selv om pågripelsesvilkårene i strpl. §171 er oppfylt, er det ingen automatikk i at pågrepelse faktisk gjennomføres.⁶⁹ Pågripelsen må etter en konkret helhetsvurdering være forholdsmessig for at den kan besluttes og gjennomføres.

Det første spørsmålet er hva som ligger i forholdsmessighet til ”sakens art”.

En naturlig, språklig forståelse av begrepet tilsier at det skal mindre til å gripe inn i alvorlige situasjoner enn i mindre alvorlige situasjoner. Det vil for eksempel kunne være mindre uforholdsmessig å pågripe en siktet i en drapssak, i motsetning til et naskeritilfelle. Sakens art kan være alvorlighetsgrad, hvor omfattende saken er og hvor streng straffen kan forventes å bli.⁷⁰

Det andre spørsmålet er hva som ligger i ”forholdene ellers” og hvordan dette skal vurderes.

Dette begrepet sikter først og fremst til forhold ved siktede selv og sentrale momenter i forholdsmessighetsvurderingen er opplysninger om mistenktes alder, samt mistenktes

⁶⁷ Regjeringen.no: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/NOUer/2003/NOU-2003-18/9/3/2.html?id=371126>, 06.11.2008

⁶⁸ Fredriksen, 2006, s.114

⁶⁹ Bjerke, 2001, s.636

⁷⁰ Fredriksen, 2006, s.114

sosiale og personlige forhold, jfr Rt.1999 s.2080. I denne saken ble mistenktes personlige forhold vurdert opp mot forsvarlige alternativer til tvangsmidlet og sett i forhold til sakens alvorlige karakter.

Forarbeidene vektlegger mistankens styrke, hvor inngripende tvangsmidlet er og hvor nødvendig det er å gjennomføre tvangsmiddelet som sentrale momenter i forholdsmessighetsvurderingen.⁷¹

Andre momenter av betydning vil være sykdom og arbeidssituasjon, utvist skyld, om mistenkte kun i begrenset grad har bidratt til sakens opplysning, samt hensynet til mistenktes familie eller andre vedkommende har ansvaret for.⁷² Et eksempel kan være er en mor som er alene med omsorgen for mindreårige barn. Det kan lettere fremstå som uforholdsmessig å pågripe denne alenemoren og ta henne med til politistasjonen, dersom hun ikke har noen til passe barna, enn en person som ikke har barn.

I tillegg vil den straffbare handlings art, hva man kan oppnå ved å iverksette tiltaket og hva siktede har å tape på at inngrepet settes i verk kunne tillegges betydning.⁷³

Forholdsmessigheten må foreligge på alle stadier i pågripelsen, dvs fra beslutning og gjennom hele gjennomføringen.

På beslutningsstadiet er mistankens styrke et sentralt moment,⁷⁴ dersom mistanken er sterk er det større grunn til å benytte tvangsmiddelet i forhold til de tilfeller hvor mistanken er svak.

Forholdsmessighetsvurderingen kommer også inn ved gjennomføringen av pågripelsen. Da er det sentrale spørsmålet om maktanvendelsen står i forhold til pågripelsens formål.

Dersom maktanvendelsen ikke står i forhold til det som er ”nødvendig” og ”forsvarlig”,⁷⁵ vil inngrepet lettere kunne være uforholdsmessig.

For at pågripelsen skal være rettmessig må riktig person ha besluttet pågripelsen, i tillegg til at de materielle vilkårene må være oppfylt.

⁷¹ Ot.prp.nr. 64, 1998-99, s.17

⁷² Bjerke, 2001, s.636-637

⁷³ Hov, 2007, s.81

⁷⁴ Ot.prp.nr. 64, 1998-99, s.17

⁷⁵ jfr, pl. §6 (4), (2), se nærmere pkt 2.4.3 og 3.4

2.3 Formelle vilkår: hvem har kompetanse til å beslutte pågripelse?

2.3.1 I utgangspunktet: påtalemyndigheten

Utgangspunktet er at påtalemyndigheten⁷⁶ skal beslutte pågripelse, jfr strpl. §175 (1), mens politiet gjennomfører pågripelsen, jfr strpl. §175 (3).

Hos politiet er det ansvarlig politijurist for saken eller jourhavende jurist som beslutter om pågripelse skal iverksettes, jfr strpl. §175 (1) annet og tredje punktum.⁷⁷

Avgjørelsen om pågripelse kan også fattes noen høyere i systemet, jfr strpl. §175 (2). I tillegg kan politibetjenter og enhver annen beslutte pågripelse, jfr, strpl. §176.

Men uavhengig av hvem som har fattet avgjørelsen vil pågripelsen alltid bli iverksatt av politiet, jfr strpl. §175 (3), jfr §67.

2.3.2 Unntak

2.3.2.1 Retten

Retten kan beslutte pågripelse dersom siktede befinner seg i utlandet eller dersom forholdene ellers tilsier det, jfr strpl. §175 (2). Begrunnelsen bak dette kan være at internasjonale traktater krever beslutning fra retten for å utlevere en mistenkt, eller at pågripelsen vil vekke oppsikt.⁷⁸

Retten avgjør treffer ved beslutning, jfr strpl. §53. Det er ikke nødvendig med rettsmøte og siktede har ikke krav på å bli varslet, jfr Rt.1995 s.1258.

⁷⁶ Hvem som tilhører påtalemyndigheten er hjemlet i strpl. §55, jfr påtaleinstruksens §2-7.

⁷⁷ Fredriksen, 2006, s.126

⁷⁸ Hov, 2007, s.59

2.3.2.2 Politi som ikke hører til påtalemyndigheten og enhver annen

Strprl. §176 hjemler tre unntak fra utgangspunktet for den formelle kompetansen, og det omfatter tilfeller hvor det er ”fare ved opphold”, hvor mistenkte treffes på ”fersk gjerning” eller tilfeller hvor mistenkte forfølges på ”ferske spor”.

Det første spørsmålet er hva som ligger i begrepet ”fare ved opphold”-

Lovens ordlyd må forstås slik at det ikke er tid til å innhente beslutning fra politijurist eller retten når det foreligger ”fare ved opphold”, jfr strpl. §176 (1) 1 pktm. Dette første unntaket gjelder kun for politimenn som ikke hører til påtalemyndigheten, men som har politimyndighet etter pl. §20. Dersom disse kommer i situasjoner hvor det ikke er tid til å innhente beslutning fra påtalemyndigheten, kan vedkommende politimann beslutte å gjennomføre pågrepelse, jfr strpl. §176 første pktm.

Det andre unntaket gjelder både politimenn og enhver annen person, noe som også omfatter privatpersoner. Disse kan gjennomføre pågrepelse dersom den mistenkte treffes eller forfølges ”på fersk gjerning”, jfr strpl. §176 (1) annet pktm første alternativ.⁷⁹ Spørsmålet er hva som ligger i dette begrepet ”på fersk gjerning”.

En naturlig, språklig fortolkning av lovens ordlyd taler for at den som pågriper mistenkte etter denne bestemmelsen faktisk observerer denne situasjonen selv og ser at vedkommende begår lovbruddet. De tilfellene hvor mistenkte oppdages umiddelbart etterpå og det er klart at dette er riktig gjerningsmann, faller også inn under denne bestemmelsen.⁸⁰ Dette kan f.eks. være tilfeller hvor politiet kommer til åstedet og observerer en person som fremdeles befinner seg inne i butikken med tyvgods på seg.

Det tredje unntaket gjelder både politimenn og enhver annen person, inkludert privatpersoner, som forfølger mistenkte etter ”ferske spor”, jfr strpl. §176 (1) annet punktum annet alternativ. Spørsmålet etter dette unntaket er hva som ligger i ”ferske spor”.

⁷⁹ Se nærmere drøftelse pkt 2.1.1.3.1

⁸⁰ Fredriksen, 2006, s.127

Ut fra en naturlig forståelse av lovens ordlyd, krever ikke dette alternativet den samme nærheten i tid fra lovbruddet er begått og til politiet pågriper den mistenkte. I forhold til denne bestemmelsen må det foretas en helhetsvurdering hvor nærhet i tid og rom er sentrale elementer.⁸¹ Det kreves en viss nærhet til stedet hvor lovbruddet ble utført og ikke altfor lang tid etter lovbruddet inntraff, men det er vanskelig å si noe generelt om hvor grensene går.

Dersom politiet f.eks. kommer med politihunder like etter innbruddet, og hundene greier å spore seg frem til mistenkte personer, vil denne situasjonen falle inn under bestemmelsen.

Pågripelsesadgangen begrenses av at det kun gjelder mistanke om lovbrudd som kan medføre høyere straff enn fengsel i seks måneder.⁸²

Hjemmelen for at også privatpersoner kan pågripe mistenkte som treffes på ”fersk gjerning” eller ”ferske spor” er begrunnet i en rimelighetstankegang.⁸³ Det ville være urimelig om en butikkeier ikke kunne pågripe en som blir observert mens han stjeler i butikken. I disse tilfellene kommer dessuten strpl. §176 (2) til anvendelse, og den pågripne må straks overgis til politiet når de ankommer åstedet.

Når pågripelse er foretatt uten beslutning fra retten eller påtalemyndigheten, skal spørsmålet om å opprettholde pågripelsen snarest mulig forelegges en av påtalemyndighetens tjenestemenn, jfr strpl. §179.

2.4 Grensene for politiets kompetanse?

Legalitetsprinsippet danner grunnlaget for politiets kompetanse, og utgangspunktet er at polititjenestemenn må holde seg innenfor de rammer og fullmakter som er gitt ved lov.

⁸¹ Fredriksen, 2006, s.127

⁸² Hov, 2007, s.59

⁸³ Fredriksen, 2006, s.128

Spørsmålet er hvilket hjemmelsgrunnlag som gjelder for politiets maktanvendelse ved pågripelse.

Politiet kan ved gjennomføringen av pågripelser ikke anvende mer makt enn det som er "nødvendig" og "forsvarlig", jfr pl. §6 (4). For å finne ut hva som er nødvendig og forsvarlig, må en tolke og anvende subsidiaritetsprinsippet i pl. §6 (2). Dette prinsippet går ut på at sterkere midler ikke kan tas i bruk før svakere midler er utilstrekkelige, uhensiktsmessige eller er forgjeves blitt forsøkt. §6 (2) annet punktum stiller også opp et forholdsmessighetskrav som må overholdes. Disse prinsippene er videreført og nærmere spesifisert i politiinstruksens §3-1 og §3-2. De samme prinsipper kan også utledes fra strpl. §170a og §178.

Av dette følger det at polititjenestemenn har en grunnleggende, lovfestet kompetanse til å anvende fysisk makt for å kunne gjennomføre sine arbeidsoppgaver. Det er allment akseptert at politiet må kunne benytte seg av tvangsmessige fysiske inngrep som samfunnets sivile maktapparat.⁸⁴

Spørsmålet er hvor grensen for maktutøvelsen går? Når kan man si at polititjenestemenn har anvendt for mye fysisk makt i tjenesten? Er det overhodet mulig å si noe generelt om dette, eller vil det være betinget av den situasjonen man befinner seg i?

2.4.1 Utgangspunktet for vurderingen

Nødverge er en straffrihetsgrunn som kommer til anvendelse ved en ellers straffbar handling som ikke er "ubetinget utilbørlig", jfr strl. §48 (2), jfr (1).

Nødvergebestemmelsen kommer også til anvendelse for "Handlinger, der foretages i Hensigt at iverksætte en lovlig Paagribelse eller hindre, at Straf- eller Varetægtsfanger rømmer.", jfr strl. §48 (3).

⁸⁴ Ot.prp.nr. 22, 1994-95, s.18

Utgangspunktet er at politiet må holde seg innenfor sin lovbestemte kompetanse ved pågripelser og nødvergeregelen i strl. §48 (3) bestemmer hvor langt politiet kan gå.⁸⁵ Det første spørsmålet blir derfor, hvilket utgangspunkt skal politiets kompetanse vurderes ut ifra?

Høyesterett prøvde dette spørsmålet i Rt.2007 s.1172 og uttalte at forarbeidene til pl. §6 må forstås som en kodifisering av politiets adgang til å utøve makt, men at det ved

”vedtakelsen av politiloven ikke har vært hensikten å foreta noen endring med hensyn til anvendelsen av straffeloven § 48 tredje ledd ved den strafferettslige vurdering av politiets handlinger ved pågripelser”, jfr Rt.2007 s.1172, avsnitt 27.

Denne forståelsen ble også fulgt opp av Høyesterett i Rt.2007 s.1473, avsnitt 12.

Vedtakelsen av politilovens §6 vil dermed ikke endre anvendelsesområdet til strl. §48 (3) med hensyn til den strafferettslige vurderingen av politiets pågripelseskompetanse.⁸⁶ Den strafferettslige vurderingen av politiets pågripelseskompetanse skal derfor vurderes med utgangspunkt i strl. §48 (3),⁸⁷ basert på polititjenestemannens egen oppfatning av situasjonen slik den forelå på handlingstidspunktet.⁸⁸

2.4.2 Vurderingstema i strl. §48 (3)

Utgangspunktet for kompetansevurderingen etter strl. §48 (3) vil da være om politiets handlinger har vært nødvendige, og om de er ”ubetinget utilbørlig”, jfr strl. §48 (3), jfr (2).

⁸⁵ Matningsdal, 31.10.2008, note 409

⁸⁶ Rt.2007 s.1172, avsnitt 27

⁸⁷ Rt.2007 s.1172, avsnitt 32

⁸⁸ Ot.prp.nr. 90, 2003-04, s.209

2.4.2.1 Nødvendig og ”ubetinget utilbørlig” handling

Etter en naturlig, språklig forståelse av lovens ordlyd er vilkårene i §48 (2) og (3) kumulative. For at polititjenestemannens handling kan falle inn under nødvergebestemmelsen, må den ikke være ”ubetinget utilbørlig”, jfr strl. §48 (2).

Begrepet ”ubetinget utilbørlig” angir en rettslig standard som er dynamisk i forhold til tid, samfunnsutvikling og oppfatning av akseptabel politimessig opptreden.⁸⁹ For å finne ut hva som anses som straffbare handlinger, må man se på hvilke prinsipper som foreligger om hvordan politiets tjenesteutøvelse skal utføres. På den måten er prinsippene i pl. §6 med på å vurdere nødvendigheten og finne det nærmere meningsinnholdet i begrepet ”ubetinget utilbørlig”.

Utgangspunktet er en samlet vurdering ut fra hvordan polititjenestemennene selv oppfattet situasjonen, sett opp imot prinsippene i pl. §6 (2). Er de handlingene som er foretatt nødvendige og tilbørlige?

Vurderingen av politiets handlinger må ses i sammenheng med det formål handlingen er ment å tjene. Det vil si at det vil kunne være ulike vurderingsmomenter i de ulike fasene av en pågrepelse. Det er f.eks. ulikt behov for maktutøvelse dersom den som skal pågripes befinner seg inne i en bil, eller om han står ansikt til ansikt med polititjenestemannen.

Rettspraksis har fremhevet noen sentrale momenter i vurderingen, og ser på mulige handlingalternativer som foreligger på handlingstidspunktet for polititjenestemannen. I vurderingen av hvor langt politiet kan gå ved pågripelser, har rettspraksis trukket frem noen momenter som taler for at handlingene ligger innenfor det politiet kan foreta seg. Høyesterett vektlegger farepotensialet i forhold til utviklingen av situasjonen og på hvilket sted situasjonen utspiller seg. Høyesterett ser også på farepotensialet som knytter seg til den pågripes atferd under selve pågripelsen, samt hvem man har med å gjøre, f.eks. en som er kjent for å være ”bråkete”.⁹⁰ Vurderingen må også se på om det er mulighet å få

⁸⁹ Rt.2007 s.1172, avsnitt 34

⁹⁰ Rt.2007 s.1172, avsnitt 44-46

bistand fra andre polititjenestemenn og særlig hvor lang tid det må påregnes før bistand vil komme til stedet.⁹¹

Høyesterett trekker også frem skaderisikoen i forhold til den pågrepnes handlinger når pågripelsen er inne i en kritisk fase og farlige situasjoner lett kan oppstå.⁹²

Andre sentrale vurderingsmomenter er om handlingen samsvarer med andre instruksjoner politiet er underlagt, om polititjenestemennenes liv eller helse er i fare, eller om det er mistanke om at den som skal pågripes har våpen på seg.⁹³

I tillegg må situasjonen vurderes i forhold til subsidiaritetsprinsippet og forholdsmessighetsprinsippet i pl. §6 (2).

2.4.3 Pl. §6 (4) og (2).

Utgangspunktet for utførelsen av politiets arbeidsoppgaver er at de skal anvende den makten som er ”nødvendig” og ”forsvarlig”, jfr pl. §6 (4). Det sentrale spørsmålet er hva som faller inn under disse begrepene.

En språklig fortolkning av lovens ordlyd oppstiller en ramme og en terskel for hva som aksepteres av fysisk maktbruk. For å finne vurderingstemaet og tolke denne bestemmelsen må man se på hva som ligger i disse begrepene. Pl. §6 (2) hjemler mer konkret hvilke begrensninger polititjenestemenn må forholde seg til og handle i samsvar med.

Hovedregelen for politiets maktutøvelse er at handlingene skal starte nederst på en maktstige. Det vil si at det svakere midlet, eksemplevis prating, skal forsøkes før sterkere midler som f.eks. slag eller spark tas i bruk, jfr. pl. §6 (2) første setning. Dette gjelder såfremt det svakere midlet anses som tilstrekkelig og hensiktsmessig.

Subsidiaritetsprinsippet går ut på at når flere handlingsalternativer er mulige, skal det minst inngripende benyttes.⁹⁴ I tillegg er det et krav om at handlingen må være nødvendig og forholdsmessig, jfr pl. §6 (2) andre setning. Bestemmelsen blir videre presisert gjennom politiinstruksens §3-1 som hjemler nødvendighets- og forholdsmessighetsvurderingene

⁹¹ Rt.2007 s.1473, avsnitt 13

⁹² Rt.2007 s.1172, avsnitt 50

⁹³ Rt.2007 s.1172, avsnitt 54-56

⁹⁴ Auglend, 2004, s.414

politiet må ta i forhold til ”situasjonens alvor, tjenestehandlingens art og formål og omstendighetene for øvrig”. Politiinstruksens §3-2 presiserer maktbruken i pl. §6 og fremhever at politiet ikke kan bruke mer makt enn det som er ”nødvendig” og ”forsvarlig”.

2.4.4 De rettslige rammene for strl. §48 (3) og pl. §6.

Et spørsmål er om strl. §48 (3) hjemler en videre ramme for maktutøvelse enn det pl. §6 gjør, og at §48 (3) dermed gir politiet en videre kompetanse enn det som var ment i pl. §6.? Høyesterett har gjennom rettspraksis anført at politiet har behov for romslighet ved vurderingen av sin pågripelseskompentanse, jfr Rt.1995 s.661. Denne saken gjaldt en polititjenestemann som hadde anvendt en noe hardhendt maktbrukt i forbindelse med en pågripelse og ble på den bakgrunn tiltalt etter strl. §228.⁹⁵ Polititjenestemannen ble frikjent og Høyesterett presiserer at politiet er samfunnets sivile maktapparat. Politiet må derfor ha en viss romslighet ved utøvelsen av sine tjenestehandlinger. Høyesterett uttaler videre på s.664:

”Dette er helt nødvendig for at politiet skal utføre sin rolle som ordensvern og det legges generelt til grunn at politiet må kunne utøve den makt som anses nødvendig for å få gjennomført tjenesteoppdraget. Vurderingen må skje der og da og det må levnes politiet en forholdsvis romslig ramme når man skal vurdere handlingen i ettertid.”

Denne romsligheten ble videreført i Rt.2003 s.948, avsnitt 18 og 19, hvor straffbarheten av politiets maktutøvelse utelukkende ble basert på pl. § 6.

Dette taler for at den rettslige rammen i strl. §48 skal legges til grunn.

Det er en konkret helhetsvurdering som må foretas for å vurdere politiets kompetanse i den enkelte pågripelsessituasjonen som oppstår. Politiet har en vid kompetanse ved pågripelser, og Høyesterett uttalte i Rt.2007 s.1473, i avsnitt 12, tredje setning: ”Jeg tilføyer at jeg heller ikke kan se at det er en riktig forståelse av §6 at slag og spark aldri kan benyttes som maktmiddel.”

⁹⁵ Polititjenestemannen hadde ”forholdsvis kraftig” dratt opp fornærmede av stolen han satt i etter at politibetjenten ”hadde grepet fatt i kragen hans”, jfr Rt.1995 s.661 (s.663)

Ut fra dette følger at handlinger som går utenfor politiets kompetanse etter pl. §6, ikke nødvendigvis er straffbare. Dersom handlingene faller inn under strl. §48 (3), vil politiets handlemåte være straffri og således ligge innenfor politiets kompetanse. Det er først når handlingene faller utenfor strl. §48 (3) at de anses som straffbare.

Politiet har som hovedregel en svært vid kompetanse ved pågripelser. Utgangspunktet er at politiet kan utøve makt i forhold til det som er ”nødvendig” og ”forsvarlig” etter pl. §6 (4), jfr (2), men utgangspunktet for å vurdere om politiets handlinger er straffbare, er strl. §48 (3).

Jeg har nå gitt en teoretisk fremstilling av pågripelsesbestemmelsene, og går videre til å se jussen i et større perspektiv og ser nærmere på hvordan disse bestemmelsene fungerer i praksis.

3 Hvordan fungerer bestemmelsene i praksis?

Jeg har nå sett på hvordan rettsreglene rundt pågripelser fremstilles i teorien.

Bestemmelsene danner et solid grunnlag for de handlingene politiet skal utføre.

Rettsområdet virker ryddig og lite preget av konflikter. Den teoretiske delen av rettsområdet fremstår med andre ord som forholdsvis uproblematisk, men er det også slik det fungerer i praksis?

3.1 Hvordan oppleves pågripelsen for den som blir pågrepet?

For å få et inntrykk av den praktiske siden av pågripelsesbestemmelsene, har jeg intervjuet tre personer med erfaring som pågrepne, to politibetjenter og to lærere ved Politihøgskolen i Oslo.

Jeg skal først presentere de pågrepnes erfaringer, før disse blir sett i forhold til politiets erfaringer og politiets utdanning.

3.1.1 Christoffer og Andreas

Andreas og Christoffer er begge rusmisbrukere og lever ”på gata”. Nå sitter de og nyter en varm middag mens vi prater sammen.

De mener begge det finnes to typer politifolk. Den ene typen ble politi fordi de ønsker å hjelpe mennesker og være der for andre. Den andre typen politi ønsker å fjerne alt ”pakket” fra gaten, og har et mål om å rydde opp i alt rot og uorden. Andreas og Christoffer ønsker seg mer politi i gatene som ønsket å hjelpe folk, og som ikke ser på menneskene der som ”søppel som må fjernes”.

Andreas forteller at han har blitt pågrepet mange ganger, og sitter igjen med en oppfatning av at noen politifolk er hyggelige, mens andre er mindre hyggelige. Han forteller om en episode hvor han ble tatt med inn av noen politifolk, rullet inn i en gummimadrass og slått med våte håndklær. I en litt oppgitt tone forteller han at han var stor i kjeften før den episoden inntraff, men synes likevel det var skremmende og unødvendig av politiet.

På spørsmål om hvilke forskjeller de opplever blant politifolkene de har møtt, svarer både Andreas og Christoffer at de helt klart foretrekker de mer erfarne fremfor de helt ferske. Rett og slett fordi de ferske politifolkene er mer brutale i sin fremtoning, og virker mye mer aggressive. De foretrekker også mannlige foran kvinnelige politifolk. Christoffer beskriver de kvinnelige betjentene som "cowboyer". "De skal alltid markere seg med fysisk makt, uansett hva det gjelder". Andreas skyter inn at det virker som om de kvinnelige betjentene føler at de må bevise noe, at de må tøffe seg litt ekstra for å bli tatt seriøst. Begge to er enige om at de forsøker å holde seg langt unna kvinnelige politibetjenter.

Mistankekravet er noe som både Andreas og Christoffer er forholdsvis kjent med, men mener at det ikke er store vurderinger som ligger bak. Andreas har flere ganger blitt pågrepet fordi de "mistenker nark" og fordi han er narkoman. Han fikk også høre fra en politibetjent at egentlig var det ikke så nøye med det mistankekravet, fordi han hadde gjort så mye galt likevel. Da var det egentlig det samme hva han ble tatt for.

Både Christoffer og Andreas har delte erfaringer fra politiets fremgangsmåte ved pågripelser. Christoffer forteller at han har blitt lagt i bakken flere ganger, selv om han er alene og ikke gjør motstand. En gang ble han pågrepet av fire politibetjenter uten at han gjorde noe motstand. Han har også opplevd at politiet går rett i halsen på han når de skal pågripe han. Politibetjentene klemmer til med et hardt grep i halsen for å unngå at han skal svelge dop, og kommuniserer ved å rope og skrike.

Men han har også opplevd at politibetjentene viser frem skiltet sitt, presenterer seg og informerer om hvorfor han blir pågrepet.

Christoffer mener det er mye som kunne ha vært gjort annerledes fra politiets side for å forbedre pågripelsesteknikkene og pågripelsessituasjonen. Andreas og Christoffer er opptatt av at politiet burde gå inn i seg selv og virkelig kjenne på kroppen hva det vil si å være narkoman. Hvordan det føles å bli sett ned på. Begge mener at dersom politibetjentene hadde visst hvordan det føles å være narkoman, så ville politiet greid å se menneskene bak det narkomane ytre.

Andreas har flere ganger opplevd at dersom han har blitt kjent med politibetjentene og de kjenner han igjen, så får han en helt annen behandling. Det betyr ikke at de ikke pågriper han i det hele tatt, eller at han slipper unna, men de behandler han med respekt. De ser han som et menneske.

De snakker også om formålet med både pågripelsen og den etterfølgende straffen. Begge to har vært pågrepet så mange ganger at de ikke har telling lenger, og de har opplevd å bli nedprioritert eller behandlet dårligere kun fordi de er narkomane. Det er de tilfellene hvor de føler seg urettferdig behandlet som plager de mest. De tilfellene hvor de føler seg trakassert og nedverdiget, hvor de blir satt i håndjern når de er rolige og samarbeider og når de ikke får svar på spørsmålene sine. Andreas forteller om en pågripelsessituasjon som helt klart fremdeles preger han. Politibetjenten satte på han håndjern og så han inn i øynene mens han sa: "Uansett hva du gjør, så er det for sent for deg."

Jeg avslutter intervjuet med å spørre om de selv er klar over hvilke regler politiet er pålagt å følge og hvilke rettigheter de selv har i en pågripelsessituasjon?

Andreas ser på meg med et tomt blikk og ler tørt mens han sier: "Rettigheter? Vi har ingen rettigheter. Vi er narkomane."

3.1.2 Fredrik

Fredrik forteller at han har bodd i Norge i over tretti år, og at han har blitt pågrepet utallige ganger. Han begynte tidlig å vanke i stoffmiljøet, men har greid å holde seg stoffri etter at han begynte på metadon.

Han får et alvorlig trekk når han begynner å fortelle om politiet og alle pågrepene han har opplevd.

En av de situasjonene som skremte han mest, var en gang han ble pågrepet i sentrum og straks samarbeidet med politiet. I stedet for å kjøre han til politistasjonen, begynte politiet å kjøre rundt omkring i byen. De kjørte i flere timer. Uten å stoppe, uten å fortelle han hvor de skulle eller hvorfor han ble tatt med. Han ble redd for at de skulle ta han med til et sted og banke han opp, men skjønnte etter hvert at de ville at han skulle tyste på de "store gutta". Fredrik nektet å si noe som helst. Han tenkte på sitt eget liv og sin egen tilværelse som narkoman, og han visste at han var helt avhengig av å ikke tyste på noen. Politiet banket han ikke opp, og de lot han omsider slippe ut av bilen. De gjorde likevel livet vanskelig for han. De samme politibetjentene begynte å komme hjem til han, de sparket ned døra hans for å "ta han" mens han gjorde noe kriminelt, de la han i bakken med håndjern for å "skremme han". De ville fremdeles ha navn og de ville fremdeles at han skulle tyste. Fredrik holdt fast på å ikke si noe, og slapp ikke unna denne trakasseringen før en av politibetjentene ble overført til et annet distrikt.

En gang ble han pågrepet og iført håndjern i leiligheten sin. Han ba da politibetjentene om de ikke kunne ta han med ut gjennom garasjen, slik at han kunne slippe å gå forbi alle naboene sine med håndjern. Politibetjentene fnyste det vekk, og sa at det ble ikke aktuelt. Nå skulle de vise han frem for resten av naboene, slik at de visste hvilken nabo de hadde. Dette resulterte i at naboene skrev stygge ting på døren og postkassen hans.

Fredrik forteller også om en gang han ble pågrepet midt på vinteren inne i sentrum. Han motsatte seg ikke pågrepet og ble med inn i politibilen. Politiet tok han ikke med inn til stasjonen, men kjørte han ut til en bydel som lå på motsatt side av der han selv bodde. Der tok de både sokkene og skoene hans og ba han gå hjem. Barbeint.

En annen gang ble han stoppet av politiet da han var på vei til en legetime. Politibetjentene ville pågripe han og ta han med til politistasjonen for å se om de kunne finne noe narkotika på han, selv om de ikke fant noe der og da. De hevdet bestemt at han kunne ha gjemt noe i

kroppens hulrom, og at han var en gammel kjenning. Fredrik insisterte på at han måtte rekke legetimen sin, men politibetjentene nektet å tro på han. Fredrik bestemte seg for å løse problemet der og da. Han åpnet smekken, trakk ned buksene sine, bøyde seg fremover og ba de om å ta en titt med en gang. Fredrik ler når han forteller dette. Politibetjentene ble fullstendig satt ut og han fikk gå videre til legetimen sin. Det var visst ikke så farlig med å sjekke kroppens hulrom likevel.

Felles for de pågripelsestilfellene Fredrik har opplevd, er at politiet ikke hører på han, og han føler at de behandler han som søppel. Han har blitt pågrepet i mange forskjellige situasjoner, hjemme hos seg selv, hjemme hos andre, på gata og andre offentlige steder. Uavhengig av hvor han blir pågrepet, har han alltid opplevd pågripelsessituasjonen som brutal.

Fredrik forklarer at dersom politibetjentene sier noe om mistanken mot han når de pågriper han, så sier de bare: "Vi har mye på deg!", uten å spesifisere dette noe nærmere. Han får heller ingen utfyllende svar når han spør etter mer informasjon. Noen ganger får han forklaringen at han blir pågrepet fordi han er en kjeltring, eller fordi han er en kjenning. Atter andre ganger har han fått beskjed om at han kan være glad for at han ble pågrepet i dette landet, og ikke i sitt eget hjemland. Da hadde han nok fått hodet kappet av. Fredrik ler når han sier dette, og fortsetter i en litt ironisk tone: "Hvis jeg hadde blitt pågrepet i hjemlandet mitt, kunne jeg bare ha slengt noen hundrelapper på bordet og så hadde jeg kunne gått ut fra politistasjonen uten noe mer..."

Han mener at noen politifolk preges av at det er en spesiell type mennesker som ønsker å bli politi. Han beskriver de som "litt cowboy", og utdyper det som litt skyteglade. De liker å handle, ta de "slemme" og føle at de gjør noe veldig bra. Uten å egentlig tenke på hva det er de gjør.

Etter å ha blitt pågrepet flere ganger, sitter Fredrik også igjen med et dårlig inntrykk av kvinnelige politibetjenter. Han har ingen gode opplevelser med å bli pågrepet av kvinner og beskriver de som "cowboyer". Han mener at de alltid må vise makt på en eller annen måte,

nesten som for å markere seg overfor den eller de andre betjentene, en slags måte å kreve respekt på. Han foretrekker også eldre politibetjenter fremfor yngre. Han synes de eldre er bedre fordi de er mer erfarne og de er mer trygge på seg selv. De trenger ikke å vise seg, de gjør bare jobben sin.

Fredrik mener han aldri har gjort motstand mot politiet når han blir pågrepet, mest fordi han er redd for politiet. Han har flere ganger opplevd at de tar halsgrep på han under pågripelsen. Denne pågripelsesteknikken gjør han livredd, både fordi han får panikk når luftveiene blokkeres, men også fordi han har en luftveissykdom som gjør at han frykter for livet sitt når politiet bruker denne teknikken.

Det er mange spydigheter som slenges i en pågripelsessituasjon, og det er flere ganger han har opplevd at politiet bruker kjente saker som en trussel. Han har fått høre at dersom han ikke gjør som politiet sier, så kommer de til å gjøre det samme som i Obiora saken. Eller de kommer til å ta samme grepet som drepte gutten i Bærum.

Det er mye som kunne ha vært gjort annerledes i forhold til pågripelsessituasjonen. Han ønsker å bli behandlet med respekt. Han ønsker å bli behandlet som et menneske. Når han blir pågrepet, ønsker han å få informasjon om rettighetene sine og at politiet selv skal ha papirene i orden.

Fredrik har også en pågripelseserfaring med politiet som har satt ekstra dype spor. Under pågripelsen sa en politibetjent til han: "Jeg kommer til å gi en stor blomsterbukett til den personen som dreper deg". Fredrik blir stille. Så ler han litt. Det er ingen som har fått blomster av den politibetjenten ennå.

3.2 Videre drøftelse

For å vurdere de pågrepnes erfaringer vil jeg se disse historiene opp mot rettsreglene på området, samt juridisk teori og noen juridiske artikler. De pågrepnes opplevelser vil i tillegg bli drøftet opp mot noen polititjenestemenns erfaringer og sett i forhold til

utdannelsen politiet får på politihøgskolen. Uten å gå inn på en realitetsdiskusjon på om de ulike erfaringene faktisk har skjedd, er det interessant å drøfte hvordan dette stiller seg i forhold til teorien på fagområdet.

Jeg vil først se på erfaringene rundt hvem som utøver politirollen og hvordan dette påvirker pågripelsesopplevelsen. Deretter vil jeg gå nærmere inn på de ulike vurderingene i pågripelsessituasjonen, før jeg avslutter med å se på virkningen av pågripelsesadgangen og oppsummerer hovedtrekkene i analysen.

3.3 Hvem er politiet?

Det første spørsmålet er hvordan de personlige variasjonene hos politibetjentene påvirker pågripelsessituasjonen som sådan.

Utgangspunktet er at pågrep skal besluttes av påtalemyndigheten og gjennomføres av politiet, jfr strpl. §175 (1), (3). Unntaket er at også politiet kan beslutte pågrep når det er fare ved opphold eller om den mistenkte treffes på fersk gjerning eller ferske spor, jfr strpl. §176. Vurderingene i forhold til mistanke, hensiktsmessighet og forholdsmessighet gir ingen retningslinjer på hvilke polititjenestemenn som kan utføre pågrep.

Ut fra dette kan man slutte at dersom man er utdannet politi, er man kompetent til å utføre pågrep, uavhengig av de personlige variasjonene som eksisterer i etaten.

Både Andreas, Christoffer og Fredrik har alle opplevd personlige forskjeller i forhold til kjønn, erfaring og hvilket menneskesyn politibetjentene hadde. Disse faktorene har hatt stor innvirkning på hvordan de selv opplever pågrepet.

3.3.1 Kvinner i politiet

Ut fra historiene som er fortalt, er det enighet blant de pågrepne om at de kvinnelige politibetjentene har en annen fremtoning enn de mannlige. Kvinnene blir beskrevet som ”cowboyer” og de pågrepne opplever det som at kvinnene forsøker å både markere seg og

kreve respekt ved bruk av fysisk makt. Disse opplevelsene har ført til at de pågrepne foretrekker mannlige fremfor kvinnelige politibetjenter i pågripelsessituasjoner.

Kvinner og menn har ikke samme utgangspunkt når det kommer til fysisk styrke. Men ved PHS har kvinner vært blant de aller beste i faget arrestasjonsteknikk.⁹⁶ Dette er med på å vise at kvinner har gode forutsetninger for å utføre pågripelser på en tilfredsstillende måte uten å utøve mer makt enn sine mannlige kolleger.

Så hvorfor opplever de som har blitt pågrepet at kvinner har en betraktelig annerledes tilnærming til pågripelser enn menn?

Den ene politimannen jeg snakket med innrømte at han følte seg tryggere i pågripelsessituasjoner når han var ute på ordenspatrolje sammen med en mann, fremfor en kvinne. Han påpekte at kvinner ikke vil kunne være i stand til å utøve den samme fysiske makten som menn dersom det skulle bli nødvendig. Så i en situasjon hvor han måtte pågripe en fysisk sterk person, ville han ha foretrukket å ha med seg en mannlig makker fremfor en kvinne.

Politimannen fortalte også om et tilfelle hvor to kvinner ble satt på ordenspatrolje sammen. Disse to kvinnene greide ikke å pågripe en mann da han viste seg å være for fysisk sterk, og kvinnene ba om at ordenspatroljen skulle kjøres med en kvinne og en mann etter denne hendelsen.

Kanskje er det ikke for å oppnå respekt fra de pågrepne at kvinner utøver mer fysisk makt enn sine mannlige kolleger, kanskje er det de mannlige politibetjentene de ønsker respekt og trygghet fra?

Finstad skriver at kvinnelige politibetjenter ikke må vise svakhet, men de må heller ikke bli for maskuline.⁹⁷ De må rett og slett være akkurat passe, på alle måter. Idealet for de kvinnelige betjentene for å bli akseptert er å være ”sporty”, og det er viktig å ikke bli sett på som ”jålete”, ”puslete”, ”lettsindige” eller ”mannhaftige”.⁹⁸ Det å være ”sporty”

⁹⁶ Opplysninger fra faglærer i arrestasjonsteknikk

⁹⁷ Finstad, 2000, s.227.

⁹⁸ Finstad, 2000, s.228

innebærer at man tør å si ifra og at man har ”bein i nesa”. De kvinnene som passer best inn i politiet må rett og slett være nokså like ”en av gutta”, og det å være ”en av gutta” er en dynamisk betegnelse ut ifra hvor man er og hva man gjør.⁹⁹

Et annet spørsmål er om fysiske styrke er den eneste veien til trygghet for politiet i pågripelsessituasjoner.

Til tross for at kvinner ikke har den samme fysikken som menn, er ikke dette nødvendigvis det avgjørende i en pågripelsessituasjon. Den politimannen som helst ville patruljere med en mann fortalte også om et tilfelle hvor han selv og en annen polititjenestemann hadde kommet til en situasjon hvor de to ikke hadde valgt å pågripe en stor og muskuløs mann som opptrådte helt ”rabiatt”. De hadde følt seg fysisk truet og de hadde informasjon om at det var forsøkt pepperspray mot den samme personen uken før, uten at det roet han ned. De så seg derfor ingen annen utvei enn å bare prate med vedkommende, og forsøke å få han til å roe seg ned da de ikke så seg selv som sterke nok til å få kontroll over personen dersom han gikk til fysisk angrep.

Tryggheten i forhold til både å være, men også å jobbe med, kvinnelige politibetjenter vil kanskje kunne bli bedre dersom man ble bevisst på at ferdighetene i arrestasjonsteknikk ikke nødvendigvis er basert på kjønn og fysisk styrke. En annen side ved denne preferansen for mannlige kolleger i pågripelsessituasjoner er at dersom kvinnene selv fikk nok selvtillit, vil det kunne føre til større trygghet og tro på seg selv, noe som igjen vil kunne føre til større trygghet for makkeren deres – uavhengig av om denne er en mann eller kvinne. I tillegg vil større trygghet blant polititjenestemenn også kanskje kunne føre til mindre maktbruk i pågripelsessituasjoner.

3.3.2 Erfaring

De erfarne polititjenestemennene er de som får best omtale av de som har blitt pågrepet. De omtales som mindre brutale og aggressive i fremtoningen sin, de virker mer trygge på seg selv, de trenger ikke å bevise noe og har kun fokus på å gjøre jobben sin.

⁹⁹ Finstad, 2000, s.229

De politibetjentene jeg har snakket med, fremhever også erfaring som noe ubetinget positivt. Den ene politibetjenten mente at etter hvert som man fikk erfaring, så ville man opparbeide seg flere handlingsalternativer i forhold til pågripelsessituasjonene. Dette vil føre til at handlingsmønsteret blir mer variert og tilpasset de ulike situasjonene man kommer opp i. Den andre politibetjenten trakk frem at etter hvert som man får pågripelseserfaring, så vil man også bli flinkere til å gjennomføre disse vurderingene og handlingene. Man utfører handlingene effektivt og korrekt, man vet hva man skal se etter og man har den nødvendige erfaringen til å føle seg trygg i flere ulike situasjoner.

Spørsmålet er om det er utelukkende positivt at erfaring blir ansett som en fordel i pågripelsessituasjonene.

En av politibetjentene jeg snakket med hadde blitt fortalt av de mer erfarne på politistasjonen at man må være forsiktig med å gjøre noe ulovlig nå, fordi folk flest er mer bevisst på rettighetene sine, sammenlignet med ”før i tiden”. Betyr dette at disse erfarne politibetjentene har funnet metoder for å omgå disse reglene, eller har de endret handlingene sine og tilpasset seg det informasjonssamfunnet vi lever i nå?

Larsson viser til en svensk studie av Holgerson, Granèr og Skoglund som ble publisert i Nordisk tidsskrift for Kriminalvidenskab 2006.¹⁰⁰ Denne studien viste at en liten gruppe politifolk som utførte maktovergrep var også de flinkeste til å utføre disse handlingene slik at de ikke medførte tiltale.

Steinar Fredriksen, som blant annet er juridisk fagansvarlig i straffeprosess og høgskolelektor ved PHS, forteller at den store forskjellen på studenten før og etter praksisåret, er at det første året spør studentene med store øyne: ”Har vi lov til det?” når de lærer om pågripelse. Det siste året, etter at de har vært ut i praksis, spør studentene overrasket: ”Har vi ikke lov til det?”. Det kan være illustrerende på hvor konforme studentene føler seg etter såpass kort tid, og at studentene føler seg tryggere i politirollen etter å ha vært ute i praksis.

¹⁰⁰ Larsson, 2008, s.4

Det sentrale blir etter dette å lære både politistudentene og politibetjentene en tjenestepraksis som ligger innenfor det etiske, moralske og rettslige, slik at erfaring blir en nyttig ressurs for politiet. De pågrepne som jeg snakket med merket stor forskjell på de ferske og de erfarne politibetjentene, og fremhevet klart at de hadde positive opplevelser med de mest erfarne. Da er det kanskje lite heldig at det stort sett er de uerfarne politibetjentene som patruljerer, da de mer erfarne ofte får andre jobber etter hvert som de rykker opp i hierarkiet.

3.3.3 Menneskesyn

De tre pågrepne forteller om situasjoner hvor polititjenestemenn gir uttrykk for at de narkomane er ”søppel”, og at politiets misjon er å ”fjerne alt pakket fra gaten”. De forteller om politibetjenter som fremstår som ”skyteglade” og at de viser glede når de greier å ta noen ”slemme”. Er det slik at narkomane ikke har de samme rettighetene som andre samfunnsborgere nettopp fordi de er narkomane? Hvordan kan man forhindre at en personlig agenda er med på å påvirke politiets vurderinger og handlinger?

Ingen av de to politimennene jeg intervjuet ga uttrykk for en slik holdning til arbeidet de utførte og menneskene de møtte. Tvert imot fikk jeg inntrykk av at politibetjentene fokuserte på sakens faktum og forholdt seg til situasjonen ut fra de bestemmelsene som gjelder på området. Ut fra det de fortalte, uttrykte de et sterkt ønske om å overholde bestemmelsene de er underlagt.

Fredriksen forteller om et annet bilde av studentene. Hans erfaring er at politistudentene identifiserer seg veldig tidlig med politirollen. Studentene begynner å gå i uniform allerede etter seks måneder på skolen, og med denne uniformen kommer også tankegangen og følelsen av å være en del av politiet. En av de største utfordringene Fredriksen møter som lærer, er kampen mot forestillingen om at politiet skal finne ut alt som er galt i samfunnet. Undervisningen informerer studentene om at politiet må fokusere på å gjøre det som er nødvendig, og at målsetningen ikke nødvendigvis er å utslette alt det ulovlige.

De pågripne jeg snakket med ønsket å bli behandlet bedre i pågripelsessituasjoner. En interessant side ved disse opplevelsene, er om og eventuelt hvordan politiets menneskesyn påvirker vurderingen av mistankekravet og gjennomføringen av selve pågripelsen. Greier politiet å se forbi sine personlige oppfatninger og meninger, eller er det slik at narkomane mister de lovfestede rettighetene sine nettopp fordi de er rusmisbrukere?

3.4 Hvordan fungerer mistankekravet i praksis?

De som har erfart å bli pågrepet mener at det ikke er store vurderinger som foretas i forhold til mistankekravet. De har opplevd å bli pågrepet med begrunnelse om at politiet "mistenker nark", "vi har mye på deg", fordi de er narkomane og fordi de har gjort så mye galt at det er ikke så nøye hva de blir tatt for. De har også fått høre at mistanken er begrunnet i at de er kjeltringer eller gamle kjenninger. Ut fra den informasjonen de får når de blir pågrepet, sitter de igjen med et inntrykk av at det er en svært vag og generell mistankevurdering politiet foretar. Er det tilstrekkelig å være narkoman for at mistankekravet skal være oppfylt? Vil politiet alltid ha en stående pågripelsesadgang mot de narkomane, uten å måtte begrunne dette nærmere enn at de er narkomane og at man ofte har "mye" på de?

Utgangspunktet for pågripelser er hjemlet i strpl. §171 (1), jfr §170a, og politiet må gjennomføre en konkret helhetsvurdering før pågripelse besluttes. Det sentrale spørsmålet er om det foreligger "skjellig grunn" til mistanke.¹⁰¹

For det første må grunnlaget for mistanken vurderes ut fra objektive, verifiserbare holdepunkter. Det vil si at mistanken må være begrunnet i omstendigheter som erfaringsmessig skaper sannsynlighet for at mistenkte faktisk har begått den straffbare handlingen.

¹⁰¹ Se nærmere pkt 2.1.1.1 flg.

I tillegg må graden av mistanke vurderes, og det må foreligge sannsynlighetsovervekt, dvs at det er større sannsynlighet for at vedkommende har begått den straffbare handlingen enn at han ikke har gjort det.

Denne skjønnsmessige helhetsvurderingen må også ses i sammenheng med nødvendighets- og forholdsmessighetsvurderingen etter strpl. §170a.¹⁰²

Men hvordan fungerer dette teoretiske grunnlaget i praksis? Får den konkrete helhetsvurderingen man lærer i teorien gjennomslag, eller er det andre faktorer som spiller inn?

Politibetjentene jeg snakket med var veldig bevisste på de juridiske kravene ved helhetsvurderingen som må foretas og kom med flere eksempler på hva de skal vurdere; hvordan ser åstedet ut, om det er noe som avviker fra det normale, hvordan vedkommende reagerer på politiet, hvor og når på døgnet situasjonen oppstår m.m. De forklarte at det må foreligge sannsynlighetsovervekt for at pågrepelse kan iverksettes, og at de må se etter objektive holdepunkter.

Den ene politibetjenten opplyste at det er svært vanlig blant politifolk å diskutere jussen før pågripelsen gjennomføres. Erfaringens sentrale rolle fremheves spesielt i forhold til denne vurderingen, for etter hvert som politibetjentene får erfaring blir de også flinkere til å foreta denne mistankevurderingen effektivt og korrekt. Den andre politibetjenten påpekte at man får best kjennskap til denne mistankevurderingen gjennom praksisåret på politihøgskolen. Der lærer man hva man skal vurdere i de ulike situasjonene og hvordan disse momentene skal vektlegges.

Politibetjentene får tidlig kunnskap om de teoretiske vurderingene som skal skje forut for en pågripelsessituasjon. Ut fra fagplanene og informasjonen fra juridisk ansvarlig for strafferetts- og straffeprosessfagene på PHS, får studentene med seg solid teoretisk bagasje innen mistankekravet før de blir uteksaminert. Straffeprosess er et forholdsvis stort fag og studentene får undervisning i alle tre årene på PHS. Etter det første studieåret skal

¹⁰² Se nærmere pkt 2.2 flg.

studentene ha kunnskap om pågripelse.¹⁰³ Dette kravet må ses i sammenheng med kunnskapsmålene for det tredje studieåret, dette året avlegger også studentene eksamen i straffeprosess. I fagplanen for tredje studieår er det et uttalt mål at studentene skal ha: ”kunnskap om hele straffeprosessen, så vel de delene som er behandlet i første studieårs pensum...Reglene om bruk av tvangsmidler under etterforskningen vektlegges spesielt...”¹⁰⁴

Den konkrete helhetsvurderingen av situasjonen for å vurdere om det foreligger ”skjellig grunn” til mistanke får også mye fokus på forelesningene studentene skal gjennom. Politistudentene får opplæring i at de i ettertid må kunne begrunne hvorfor de valgte å beslutte pågripelse i den aktuelle situasjonen.

Basert på den grundige utdannelsen og kunnskapsnivået til politibetjentene jeg snakket med, foreligger det et solid grunnlag for gode, juridiske vurderinger i de ulike situasjonene. Er det en reell helhetsvurdering med grunnlag i jussen som foretas, eller baserer politibetjentene seg på den praktiske erfaringen de opplever ute i arbeid?

Politibetjentene selv trekker frem at den praktiske erfaringen spiller en stor rolle for politiets tjenesteutøvelse.

De pågrepne påberoper seg erfaringer som oppleves som svært krenkende, som om det foreligger en slags automatikk i at det å være narkoman tilsvarende at man automatisk også er mistenkt.

Finstad påpeker at politiet blir trent opp til å se mistenkelige situasjoner og plukke ut mistenkelige personer. Fokuset i denne opplæringen ser ut til å være ”det som ikke passer inn”, dette gjelder både personer og situasjoner.¹⁰⁵ Mistenkelige personer kan være ”slasker”, dvs noen som bryter med en forventet norm¹⁰⁶, personer med annen hudfarge

¹⁰³ Fag- og temaplaner for 1. Studieår, Politihøgskolen, 2008-2009, s 26

¹⁰⁴ Fag- og temaplaner for 3. Studieår, Politihøgskolen, 2008-2009, s.23

¹⁰⁵ Finstad omtaler denne erfaringen som ”politiblikket”, Finstad, 2000, s.115

¹⁰⁶ Finstad, 2000, s.91

eller ”gatefolket”.¹⁰⁷ Politiets erfaringer omfatter også bestemte virkelighetsdefinisjoner, dvs forventning om at tilsynelatende uskyldige situasjoner kan utvikle seg til noe større.¹⁰⁸ Spørsmålet er hvilke virkninger denne erfaringen vil ha på det politiarbeidet som utføres.

Det at mistankevurderingen er basert på erfaring, vil kunne føre til at enkelte grupper vil bli utsatt for hyppigere kontroll.¹⁰⁹ Dersom man har erfaring med at man vil finne kriminelle forhold når man sjekker bestemte grupper, vil dette kunne føre til at disse gruppene blir sjekket hyppigere. Finstad skriver at politiets erfaring handler både om følelser og fornuft, og at man etter hvert utvikler en intuisjon om hva man skal se etter.¹¹⁰

Dette kunne også en av politibetjentene jeg snakket med bekrefte. Han beskrev hvordan de erfarne politibetjentene bare ”visste” at bilen var stjålet, de ”så det” på bilen.

Spørsmålet er om ikke hyppigheten av politiets kontroller påvirker funnene av kriminelle forhold. Finstad omtaler dette som ”Den som leter, han finner”.¹¹¹

Et annet problem er at erfaringsbaserte vurderinger kan ha en tilleggsfunksjon. Når politiet stopper og sjekker gamle kjenninger, kan dette være begrunnet i at ”det *skal* være vanskelig å leve som kjeltring”.¹¹² Pågripelsen får da karakter å være en slags tilleggsstraff fra politiets side.¹¹³ Dette er handlinger som neppe faller inn under det som er ”nødvendig” eller ”forsvarlig” for politiet, jfr pl. §6, og er derfor ikke lovlige tjenestehandlinger.

I tillegg kommer problemer med denne vurderingens materielle innhold, nemlig risikoen for at politiet tar feil.¹¹⁴

Ut fra det som politibetjentene selv forteller, sammenholdt med teori og de pågrepnes opplevelser, ser det ut til at politiets erfaring har en sentral rolle ved mistankevurderingen.

¹⁰⁷ Gatefolket lever et liv hvor kriminalitet, rusproblemer, dårlig skolegang, arbeidsløshet, dårlige sosiale nettverk m.m. er en del av hverdagen, Finstad, 2000, s.113

¹⁰⁸ Finstad, 2000, s.116

¹⁰⁹ Finstad, 2000, s.118

¹¹⁰ Finstad, 2000, s.120

¹¹¹ Finstad, 2000, s.118

¹¹² Finstad, 2000, s.114

¹¹³ Høigård, 2002, s.284, se nærmere pkt 3.5

¹¹⁴ Finstad, 2000, s.123

Politiets vurderinger er ikke isolert til tiden før pågripelsen besluttes, deres vurderinger er også sentrale i det neste steget i pågripelsen: selve gjennomføringen.

3.5 Maktanvendelse

3.5.1 Politiets kompetanse til å utøve makt

Alle de tre som har delt pågripelseshistoriene sine med meg, sitter igjen med et inntrykk av en svært variert maktbruk i forbindelse med pågripelser. Noen har opplevd å bli lagt i bakken uten å ha gjort noe motstand. Alle tre har opplevd å bli pågrepet med halsgrepet, hvor politiet går rett i strupen på de som skal pågripes for å forhindre at de svelger bevis. De har dessuten opplevd at politibetjentene som pågriper roper når de kommuniserer under pågripelsen, og de har opplevd å bli påsatt håndjern i de tilfellene hvor de er helt rolige og samarbeider med politiet.

Utgangspunktet for politiets maktanvendelse er hjemlet i strprl. §170a, §178, pl. §6 (2), (4) og politiinstruksens §3-2. Kort sagt må den maktbruken som utøves i forbindelse med pågripelser være ”nødvendig” og ”forsvarlig”.¹¹⁵ Det vil med andre ord si at maktbruken politiet kan anvende, må tilpasses de ulike pågripelsessituasjonene.

De pågrepne forteller også om tilfeller hvor de føler seg trakassert og urettferdig behandlet av politiet. Trusler om dårlig behandling, nedverdiggende kommentarer og vold. Er dette nødvendige og forsvarlige handlinger fra politiets side?

Den ene som ble pågrepet medga at han selv hadde vært ”stor i kjeften” i det ene tilfellet hvor han ble mishandlet. Men rettferdiggjør slengbemerkinger og muntlig provokasjon fra de pågrepne kommentarer og ekstra fysisk makt tilbake fra politibetjentene?

¹¹⁵ Se nærmere pkt 2.4.3 og 2.2

Utgangspunktet er at politiet også i disse tilfellene må holde seg innenfor det som er nødvendig og forsvarlig. Politiets handlinger må være nødvendige og stå i forhold til den situasjonen som oppstår, jfr pl. §6 (4) og (2).

Innenfor denne lovfestede kompetansen, forteller politibetjentene selv at den pågripnes atferd helt klart virker inn på hvordan de selv oppfører seg i pågripelsessituasjonene. Politibetjentene gir et harmonisk bilde av et rettferdig politivesen. Den ene politibetjenten jeg snakket med anslo at ca 95% av alle pågripelser han hadde vært med på, hadde gått helt rolig og greit for seg. Det er først dersom siktede er ”vanskelig”, at det blir en ”hardere” pågripelse i form av at det blir brukt mer fysisk makt.

De pågripnes opplevelser står i sterk kontrast til det politibetjentene forteller. De politibetjentene jeg snakket med var svært kunnskapsrike i forhold til den gjeldende jussen på området, og de var svært bevisste på maktstigen som alltid er utgangspunktet for de ulike situasjonene politiet møter. Maktstigen er et begrep politiet møter tidlig på politihøgskolen, og er et praktisk utslag av subsidiaritetsprinsippet¹¹⁶, nødvendighetsprinsippet og forholdsmessighetsprinsippet.¹¹⁷ Maktstigen går ut på at det minst inngripende middelet (å prate med noen) kommer nederst på stigen, mens det mest inngripende middelet (å skyte noen) står øverst på stigen. Denne vurderingen er en sentral del av nødvendighets- og forsvarlighetsvurderingen ved den praktiske gjennomføringen. Den ene politibetjentens erfaring var at det er hentydning til maktvegring blant politibetjenter i motsetning til maktovergrep i de ulike pågripelsessituasjonene. Begge politibetjentene mente at de hadde fokus på å løse situasjonen med et så lite inngripende middel som mulig, dvs at de heller foretrakk å prate med vedkommende fremfor å ta i bruk fysisk makt. Den andre politibetjenten snakket også om den virkningen av at politi og mistenkte ofte speiler hverandres atferd, dvs at dersom man blir møtt av en rolig men bestemt politibetjent, vil det være større mulighet for at man vil kunne komme til en

¹¹⁶ Jfr. Pl. §6, som gir uttrykk for at politiet ikke skal ta i bruk sterkere midler uten at svakere midler er forsøkt og funnet utilstrekkelige eller uhensiktsmessige., eller at de har vært forgjeves forsøkt.

¹¹⁷ Lie, 2007, s.6

løsning på et tidlig sted i maktstigen. Samtidig vil en mistenkt som er aggressiv og fysisk utagerende påvirke politiets atferd tilbake.

3.5.2 Undervisning og opplæring i maktbruk

Grunnlaget for denne inngående kunnskapen politibetjentene satt inne med, blir lagt allerede på politihøgskolen. Fredriksen forteller at i tillegg til ren teoriundervisning og praksisperioden det andre året, har studentene en temaperiode i det første semesteret hvor de skal gjennom praktiske øvelser. De praktiske øvelsene går ut på at studentene spiller rollespill og på den måten blir kjent med oppgaver som de senere vil få som politibetjenter. Studentene blir også videofilmet mens de utfører pågripelser i rollespill, som i ettertid blir kommentert av andre studenter, jusslærere, psykologer og politibetjenter. På den måten blir de rettleidet og veiledet allerede mens de øver på pågripelsesteknikkene. Denne delen av utdannelsen skal være med på å bevisstgjøre studentene både på rollen de har som politibetjent, men også hvordan de faktisk gjennomfører selve pågripelseshandlingen.

Arrestasjonsteknikk er et annet fag politistudentene får tidlig kjennskap til og som er selve grunnutdannelsen for de ulike teknikkene som politiet benytter seg av når de utfører pågripelser. Anders Lohne Lie er en av faglærerne i arrestasjonsteknikk ved PHS. Han presiserer at arrestasjonsteknikk er et teknisk fag. Det er en del av idrettsfagene og fokuset i undervisningen er at studentene skal oppnå en slik teknikk at reaksjonene og handlingene vil skje automatisk etter innøvde grep og handlemåter. Dette er noe som den ene politibetjenten kunne bekrefte etter flere år ute i arbeid. Selv om grepene og teknikkene ikke er akkurat slik som man ble opplært i på politihøgskolen, så er man trent i å reagere på en måte som likner.

Studentene blir opplært i fire hovedteknikker; pågripelse en mot en, pågripelse to mot en, nødvergeteknikker/selvforvar og frigjøringsteknikker. Jussen er integrert i den tekniske øvelsen, og det foreligger en egen teoriundervisning i arrestasjonsteknikk, men det blir ikke undervist eksplisitt i de juridiske bestemmelsene når teknikken blir innlært. Lærerne legger da til grunn at studentene lærer de rene juridiske vurderingene og bestemmelsene i teorien og temaperioden, og fokuserer på tekniske ferdigheter i undervisningen av

arrestasjonsteknikk. Studentene blir presentert for teknikker som skal være fornuftige, trygge og effektive ved pågripelser.

Det inntrykket som de pågrepne sitter med, og politiets egen bedømmelse av situasjonen spriker betraktelig. Basert på den grundige utdannelsen som politibetjentene får på politihøgskolen, har de et solid utgangspunkt til å gjennomføre pågripelser i tråd med rettsreglene på området.

Spørsmålet er hva som anses for å være riktige pågripelsesteknikker. Hva skjer dersom de innlærte teknikkene får uventede følger?

Alle de pågrepne forteller om situasjoner hvor politiet har tatt halsgrep når de blir pågrepet. Halsgrep er definert som

”...et kvelertak, hvor hender, armer eller andre midler, legges omkring eller i tilknytning til den pågrepnes hals, og hvor det trykkes, strammes eller klemmes til rundt halsen.”¹¹⁸

Konsekvensen av halsgrep er omtalt på følgende måte:

”Halsgrep som definert over, fører til nedsatt blodtilførsel til hjernen, samt tilstopping eller innsnevring av luftveiene. Halsgrepet kan også føre til irritasjon av nervesentrum med påfølgende rytmeforstyrrelser i hjertet, med blodtrykksfall, og av og til plutselig hjertestans.”¹¹⁹

Den ene pågrepne var redd for å dø da politiet gikk mot halsen hans, og de pågrepnes erfaringer og opplevelser i forhold til denne teknikken har vist seg å stemme. Etter en pågripelse utført med halsgrep endte med dødsfall, tar politiet nå klar avstand fra denne pågripelsesteknikken.

Lie presiserer at det blir ikke undervist i hvordan man skal ta noen form for halsgrep lenger, men at det blir øvd på tilfeller hvor det blir tatt halsgrep på politiet. Bakgrunnen for at dette gjennomføres, er at halsgrep for mange er en instinktiv reaksjon og at det derfor kan være nyttig for studentene å øve på å komme seg løs fra et slikt grep. Likevel ønsker

¹¹⁸ Politidirektoratets rundskriv, 2007, nr. 11

¹¹⁹ Politidirektoratets rundskriv, 2007, nr. 11, Justis- og politidepartementets rundskriv, 1991, G72/91, pkt 1-3

ikke politihøgskolen å undervise studentene i å ta halsgrep på andre, ettersom dette er en teknikk som ikke skal benyttes aktivt ved pågripelser.

Basert på de pågrepnes erfaringer virker det som om halsgrep fremdeles er praksis blant noen polititjenestemenn, til tross for at dette grepet ikke er en lovlig arrestasjonsteknikk, jfr rundskriv fra Politidirektoratet og Justis- og politidepartementet.¹²⁰

3.5.3 For mye anvendt makt

En side av maktanvendelsen er de tilfellene hvor politibetjentene handler i henhold til det de er opplært til og som ligger innenfor den lovlige kompetansen. Men hva skjer i de tilfellene hvor politibetjentene har utøvd for mye makt i forhold til situasjonen som oppstår?

De pågrepne jeg snakket med lo av meg da jeg spurte om de visste hvilke rettigheter de hadde i pågripelsessituasjoner. Deres selvbilde var preget av at de som en utstøtt samfunnsgruppe ikke hadde noe verdi, og at de i alle fall ikke hadde rett til å kreve noe.

Det interessante er om det foreligger noen interne rutiner i de tilfellene hvor politiet ser at kolleger utøver for mye makt i pågripelsessituasjoner.

Politibetjentene jeg snakket med hadde ingen klare svar på dette, og visste ikke om noen konkrete rutiner. De ville ha løst situasjonen ved å ta en prat direkte med den politibetjenten som hadde gått for langt, deretter ville de ha gått til vaktleder som kunne ha tatt saken videre. Den ene politibetjenten visste om en sak hvor nettopp dette hadde skjedd. De påpeker også at polititjenestemenn blir anmeldt og etterforsket for handlinger de utfører i polititjenesten.

¹²⁰ En annen omdiskutert pågripelsesteknikk, er mageleie. Begrunnelsen for at denne stillingen blir innlært på politihøgskolen er at det er en god posisjon for politiet å få kontroll i og det er en god posisjon å få satt på håndjern. Etter den såkalte Obiora-saken (<http://www.spesialenheten.no/index.asp?menuItem=12>, vedtak i sak 060621/200600496, 14.11.2008), har politihøgskolen inngått et samarbeid med leger for å gå gjennom og revidere bruken av mageleie.

Det er likevel overraskende at politiet som utøver makt forholdsvis hyppig ikke har noen klare og velkjente rutiner på hvordan man forholder seg i slike situasjoner. Konsekvensen av situasjonen slik den er beskrevet i dag, er at polititjenestemenn står og ser på maktmisbruk i pågripelsessituasjoner. Presthus, sjef for Spesialenheten for politisaker, påpeker at det bør foreligge en lav terskel for å si ifra om polititjenestemenn som har gått for langt, og at politiet har selv ansvar for å utvikle et godt politiskjønn.¹²¹

Hva kan så være årsaken til at politibetjenter vegrer seg for å si ifra om slikt maktmisbruk?

Den ene politibetjenten jeg snakket med fremhevet det gode arbeidsmiljøet og de tette båndene innad i politiet. Han beskriver arbeidsmiljøet som en stor familie, og at lojaliteten til hverandre ligger plantet i ryggmargen. Dersom en politibetjent blir skadet, risikerer man livet sitt for å redde vedkommende. Det er kanskje nettopp derfor at lojalitetsfølelsen er så sterk blant politibetjenter, man må kunne stole på hverandre for å gjennomføre arbeidsoppgavene sine på en tilfredsstillende måte. Trygghet og lojalitet blir dermed sentrale grunnelementer i arbeidsmiljøet.

Spørsmålet er om den samme tryggheten og lojaliteten er med på å begrense politibetjentes selvstendige vurdering av maktanvendelsen i pågripelsessituasjoner.

I en jobb som krever fullstendig tillit og trygghet mellom kolleger, kan det å si ifra bli sett ned på og fremstå som ”tysting”.¹²² Det kan likevel neppe være riktig at denne kollegiale tausheten skal gå foran hensynet til de som blir utsatt for dette maktmisbruket. Spørsmålet blir da hva som kan gjøres for å endre på denne prioriteringen.

Larsson uttalte i en artikkel at: ”Norge er vel det eneste demokratiske land i verden som ikke har politivold. Alle varselsklokker burde ringe”.¹²³ Han fremhever viktigheten av at politiet selv både anerkjenner og tar tak i dette problemet. Maktovergrep kan ikke bare reduseres til et juridisk spørsmål som må vurderes, det er også et spørsmål om hvordan politiet selv forholder seg til disse tilfellene. For å kunne ta tak i dette, må problemene imidlertid synliggjøres og tas stilling til.

¹²¹ Presthus, 2008, s.45

¹²² Larsson, 2008, s.4

¹²³ Larsson, 2008, s.4

Presthus påpeker at utviklingen av gode standarder i politiet er helt avhengig av gode ledere som både interesserer seg for disse spørsmålene, men som også greier å slå ned på uønsket atferd.¹²⁴

Maktmisbruk er et utfordrende område for politiet, både i forhold til å forebygge slike tilfeller ved å skape holdninger og ta klare standpunkt, men også til å gjennomføre gode rutiner når maktmisbruket først har oppstått. Her pålegges politiets ledere en viktig jobb og et stort ansvar.

3.6 Pågrepelse som straff?

De som har erfart å bli pågrepet forteller om tilfeller hvor de opplever politiet som særdeles brutale. De har opplevd å bli slått med våte håndklær og truet til å tyste på andre. De har blitt kjørt til motsatt side av byen og fratatt skoene sine, og de har blitt mistenkeliggjort til tross for at de samarbeider. De har dessuten opplevd å få grove kommentarer slengt etter seg under selve pågripelsen. Har politiet lov til å kalle de narkomane ”søppel”? Kan politiet gi uttrykk for at de ønsker den pågrepne død?

De politibetjentene jeg snakket med har aldri opplevd slike situasjoner, de har aldri utført slike handlinger selv og har heller aldri observert det fra andre politibetjenter.

Det som kjennetegner de pågrepnes erfaringer, er at kommentarene og handlingene kommer **etter** at politiet har fått kontroll på den pågrepne, **etter** at den pågrepne er påsatt håndjern og plassert i bilen og **etter** at den pågrepne er tatt med til politistasjonen. Politiet har tilsynelatende kontroll på situasjonen, så hvilken funksjon har egentlig disse hendelsene? Er disse hendelsene et uttrykk for en ekstra straff fra politiets side?

¹²⁴ Presthus, 2008, s.45

Den tradisjonelle forståelsen av straff står i et klart motsetningsforhold til det tilsiktede formålet og politiets oppgaver i forbindelse med pågripelser. Det uttalte formålet med å pågripe noen er å effektivisere den straffeprosessuelle etterforskningen.¹²⁵ Spørsmålet videre er om det gjennomføres de ulovlige sanksjoner i forbindelse med lovlige pågripelser.

Den ene pågripne ble kjørt til den andre siden av byen, politiet tok fra han sko og sokker og å ba han om å gå hjem, midt på vinteren. Er dette lovlig? Har politiet kompetanse til å gjøre dette?

Hadde politiet ryggdekning til å ta fra han sokker og sko, for deretter å be han om å gå hjem, eller benytter politiet denne pågripelsesmuligheten til å gjennomføre en hybridkontroll?¹²⁶

Dette kan vanskelig fremstå som nødvendige og forsvarlige handlinger fra politiets side. Handlingene har karakter av trakassering og avstraffelse, og kan neppe være i overensstemmelse med politiets tjenesteinstruks.

Et interessant spørsmål er om politiet hadde gjort dette mot hvem som helst. Ville en som ble pågrepet for økonomisk kriminalitet risikert samme behandling, eller er dette en straff for de som bor på gata, for at de virkelig skal kjenne hvor tøft det er å være kjeltring?¹²⁷

Den samme personen opplevde også at politiet pågrep han, for deretter å kjøre rundt mens de forsøkte å true han til å tyste. Har politiet lov til å holde en person de har pågrepet i den hensikt å få han til å tyste? Dersom han ikke tyster, har de lov til å bruke trusler og ransaking som pressmiddel for å få han til å ombestemme seg?

Politiets handlinger skal være nødvendige og forsvarlige i forhold til pågripelsesbestemmelsen. Ikke i forhold til potensielle lovbrudd, andre kriminelle eller andre straffebestemmelser. Politiets pågripelseskompetanse omfatter neppe disse tilfellene og politiets handlinger fremstår som en straff for ikke å samarbeide med politiet.

¹²⁵ Se nærmere pkt 1.4.1

¹²⁶ Hybridkontroll defineres som: "en blanding av formell og uformell kontroll, der politiets uformelle kontroll henter arbeidsmåter og begreper fra den formelle kontrollen og bruker den som ryggdekning, men der forløpet likevel er uformelt, og formalitetene tøyes og ikke prøves formelt" Høigård, 2002, s.284

¹²⁷ Finstad, 2000, s.114

Det kan stilles spørsmålstegn ved riktigheten av den informasjonen som fremkommer gjennom disse handlingene. Snakker de pågrepne sant, eller sier de bare noe for å unngå trakasseringen?

De politibetjentene jeg snakket med var ikke ukjent med at man kunne få informasjon fra kriminelle, men de fremhevet viktigheten av å være ærlig. De mente den beste fremgangsmåten var å ha en god tone, og heller spørre rett ut om å få slå av en prat.

En annen erfaring var hvor den pågrepne ble ransaket på vei til legetimen sin og deretter besluttet pågrepet for en grundigere undersøkelse. Pågripelsesbegrunnelsen fra politiet falt imidlertid helt bort, i det den pågrepne ga politiet mulighet til å ransake han på stedet. Hvis det virkelig forelå sannsynlighetsovervekt for bevisforspillelse, burde ikke politiet da gjennomføre de handlingene de har påberopt seg? Dersom de først mener det foreligger sannsynlighetsovervekt for bevisforspillelse, hvorfor trekker de seg når de får muligheten til å undersøke dette nærmere? Foreligger det egentlig grunnlag for å pågripe vedkommende, eller er det ønsket om å trakassere eller straffe vedkommende som ligger bak?

Gjennom disse handlingene kan man si at ”politiet utfører en form for uformell sosial kontroll”¹²⁸ med rusmisbrukerne. Dette fører til at selve møtet med politiet oppleves som en straff for de som blir pågrepet, og politiet gir klart uttrykk for hva de mener om de straffbare handlingene som er begått.¹²⁹

En kan i tillegg spørre om virkningen av maktmisbruk fører til at politiet får et psykisk overtak og at den unødvendige fysiske maktbruken også oppleves som et psykisk overgrep for den som blir pågrepet.

I forbindelse med lovlige pågripelser uttalte de politibetjentene jeg snakket med at man ofte ser på hensikten bak de handlingene man utfører. Dersom det er en gammel dame som har kjørt for fort, og som nesten skjelver når hun blir stoppet, så holder det kanskje med en advarsel. Om det derimot er en råner som er ute og tøffer seg for kameratene sine, må det

¹²⁸ Høigård, 2002, s. 284

¹²⁹ Høigård, 2002, s. 285

kanskje en bot eller anmeldelse til for å forhindre at vedkommende ikke gjør dette igjen. Man må vurdere både situasjonen og personen. Sammenholdt med den grunnleggende rettferdighetsfølelsen som Fredriksen så hos de yngste politistudentene, samt oppfattelsen av sin egen politirolle, kan dette danne grunnlaget for at noen polititjenestemenn anser sin kompetanse å gå lengre enn den faktisk og rettslig gjør i pågripelsessituasjoner. F.eks. at de anser seg berettiget til å straffe ved pågripelser.

Uavhengig av intensjonen bak slike hendelser, fremstår de som unødvendige og dermed også ulovlige.

3.7 Oppsummering

De tre som har blitt pågrepet har fortalt historier om maktmisbruk og trakassering under pågripelsene.

Begge politibetjentene mener derimot at pågripelsesbestemmelsene og gjennomføringen fungerer bra slik den er i dag. Hjemlene er greie og det er en grei praksis jevnt over. Det eneste de ønsket seg, var bedre økonomi til utstyr som benyttes i forbindelse med pågripelser, samt muligheten til å trene mer i arbeidstiden for å opprettholde arrestasjonsteknikken de lærte på politihøgskolen.

Den ene politibetjenten jeg snakket med trodde de pågrepne sitter igjen med et variabelt inntrykk av politiet, men at ca halvparten har et godt inntrykk mens den andre halvparten har et mindre godt inntrykk. Den andre politibetjenten trodde de pågrepne stort sett sitter igjen med et godt inntrykk etter pågripelsen.

På bakgrunn av de samme erfaringene foreligger det store forskjeller både mellom teori og praksis, men også hvordan pågripelsen oppfattes av den som pågriper og den som blir pågrepet.

Hvordan kan disse forskjellene forklares? Hva kan være årsaken til at disse forskjellene oppstår og hvordan kan forskjellene reduseres?

Samtalene jeg har hatt avdekker en forholdsvis stor forskjell mellom teori og praksis. Dette reiser spørsmålet om den praktiske undervisningen på politihøgskolen bør ha enda mer integrert teori. Slik utdannelsen er lagt opp i dag, får studentene solid teorikunnskap og solid praktisk utdanning hver for seg, men de praktiske øvelsene forutsetter at teorien allerede er på plass. Spørsmålet er om det ville ha vært mer hensiktsmessig å integrere ren teoriundervisning i de praktiske øvelsene, og på den måten bevisstgjort studentene på det rettslige grunnlaget for de handlingene som foretas.

Et annet forhold som utmerker seg er politiets lojalitet i forhold til hverandre. Denne lojaliteten kan anses som en nødvendighet for å bli trygge nok på hverandre til å gjennomføre tjenesten på en tilfredsstillende måte. Det er først når politibetjenter ikke sier ifra, når de ikke gjør noe aktivt for å hindre maktmisbruk, at denne lojaliteten gått for langt. Lojaliteten innad i politiet må også ses i sammenheng med andre hensyn og verdier.

Endelig viser disse samtalene at det går galt når tvangsmidler blir brukt til noe de ikke er ment å brukes til. Pågripelsens formål er å være et verktøy i den strafferettslige forfølgningen, og den skal forhindre unndragelsesfare, bevisforspillelse og at nye kriminelle handlinger begås. Pågrepelse er ikke ment til å være en straffefunksjon, og det stilles strenge vilkår til å beslutte og utøve dette tvangsmiddelet. Dersom bestemmelsens rettslige begrensninger ikke overholdes, medfører dette både uønskede og uforutsette virkninger.

4 Avsluttende bemerkninger

Avhandlingens hovedtema har vært å se hvor langt politiets pågripelseskompetanse går.

Utgangspunktet er at politiet kompetanse er vid. Politiet er pålagt et stort ansvar og til tider svært vanskelige arbeidsoppgaver. Det kan ikke være særlig tvilsomt at de må ha krav på en viss selvstendig skjønnsutøvelse for å gjennomføre sitt arbeid.

Bestemmelsene rundt pågripelse fremstår som forholdsvis uproblematisk, men samtalen med de pågrepne og de som utfører pågripelsene gir et annet bilde. Det er et stort spenn mellom disse historiene, og kanskje er dette tilfeldig, men kanskje er det viktig å spørre: hvem er det disse bestemmelsene er uproblematisk for?

Avhandlingen fremhever tre særlig interessante områder i forholdet mellom teori og praksis: mistankevurderingen, rutiner i forhold til maktmisbruk og pågripelsens funksjon.

Mistankevurderingen skal være basert på objektive, verifiserbare holdepunkter. Praksis viser imidlertid at mistankevurderingen i stor grad er erfaringsbasert. Erfaringsbasert vurdering kan bestå av objektive holdepunkter, og de objektive holdepunktene kan være erfaringsbasert, men det sentrale er at subjektive holdepunkter skal holdes utenfor. Kanskje hadde det vært fornuftig å bevisstgjøre mistankevurderingen i praksis.

Det er få klare og konkrete holdepunkter for hvordan man internt skal forholde seg til maktmisbruk i politiet. Politietaten sitter derfor med et stort ansvar for å utarbeide rutiner, bevisstgjøre politibetjenter og gjennomføre holdningsskapende tiltak.

Kanskje er det behov for større handlefrihet for politiet for å få gjennomført arbeidsoppgavene på tilstrekkelig måte, eller kanskje må det tas mer hensyn til de som blir pågrepet? Uansett bør det være et krav om at de retningslinjer som foreligger må overholdes.

Pågrepelse er et tvangsmiddel som tjener et straffeprosessuelt formål, men spørsmålet er om pågripelsen i tillegg tjener en straffefunksjon. Politiets pågripelseskompetanse rekker langt, men frihetsberøvelsen kan likevel ikke gå på bekostning av den pågrepnes rettssikkerhet. For å motvirke dette, kunne bevisstgjøring rundt politirollen og hvem de pågrepne faktisk er, samt fokus på pågripelsens formål være av sentral betydning.

Politibetjenter har en særdeles viktig og utfordrende jobb. De har en dynamisk arbeidsdag og opplever stadig nye utfordringer som de ofte må ta stilling til på stedet. Kanskje hadde klare retningslinjer og bevisstgjøring av det juridiske grunnlaget vært med på å gjøre arbeidsdagen mer oversiktlig, og ikke minst tryggere.

5 Kilder

5.1 Artikler

Larsson, 2008 – Larsson, Paul, professor Politihøgskolen, i Norsk Politi nr. 2, 2008

Presthus, 2008 – Presthus, Jan Egil, sjef for Spesialenheten, i Norsk Politi nr. 3, 2008

5.2 Forarbeider

NOU 1980:28 Varetektsfengsling

Ot.prp.nr. 22, 1994-95 – Om lov om politiet (politiloven)

Ot.prp.nr. 53, 1983-84 – Om lov om ikraftsetting og endring av den nye straffeprosessloven m.m.

Ot.prp.nr. 64, 1998-99 – Om lov om endringer i straffeprosessloven og straffeloven m.v. (etterforskningsmetoder m.v.)

Ot.prp.nr. 90, 2003-04 – Om lov om straff (straffeloven)

5.3 Litteraturliste

Andnæs, 2005 - Andenæs, Johs., Alminnelig Strafferett, 5. Utgave ved Magnus Matningsdal og Georg Fredrik Rieber-Mohn, 2005

Andenæs, 2007 - Andenæs, Johs., Norsk Straffeprosess Bind II, 3. Utgave, 4. Opplag, 2007

Andorsen, 1994 – Andorsen, Kjell V, Skjellig grunn til mistanke og bruk av straffeprosessuelle tvangsmidler, 1994

Auglend, 2004 - Auglend, Ragnar L., Henry John Mæland og Knut Rødsandhaug, Politirett, 2. Utgave, 2004

Bjerke, 2001 - Bjerke, Kristian og Erik Keiserud, Straffeprosessloven Kommentartutgave Bind I, 3 utgave, 2001

Bratholm, 1957 – Bratholm, Anders, Pågripelse og varetektsfengsel, 1957

Eckhoff, 2005 – Eckhoff, Torstein, Rettskildelære, 5. utgave ved Jan E. Helgesen, 2. opplag, 2005

Eskeland, 2006 – Eskeland, Ståle, Strafferett, 2. utgave, 2006

Fag- og temaplaner for 1. Studieår, Politihøgskolen, 2008-2009

Fag- og temaplaner for 3. Studieår, Politihøgskolen, 2008-2009

Finstad, 2000 – Finstad, Liv, Politiblikket, 2000

Fredriksen, 2006 - Fredriksen, Steinar, Innføring i Straffeprosess, 1. Utgave, 2006

Hov, 2007 - Hov, Jo, Rettergang II Straffeprosess, studentutgave, 2007

Høigård, 2002 – Høigård, Cecilie, Gategallerier, 2002

Lie, 2007, Lie, Anders Lohne og Pål Lagestad, Arrestasjonsteknikk, 1. Utgave, 2007

Mathiesen, 2005 - Mathiesen, Thomas, Retten i samfunnet En innføring i retts sosiologi, 2005 utgave, 2005

Mathisen, 2008 – Mathisen, Gjermund, Kommentar til straffeprosessloven i Gyldendal rettsdata nettutgave, sitert 18.09.2008

Matningsdal, 2008 – Matningsdal, Magnus, Kommentar til straffeloven av 1902 i Gyldendal rettsdata nettutgave, sitert 04.11.2008

5.4 Lover og instruksjer

Pl. – Lov om politiet av 4. August 1995 nr. 53 (Politi-loven)

Politiinstruksen – Alminnelig tjenesteinstruks for politiet av 22. Juni 1990, 3963

Påtaleinstruksen – Forskrift om ordningen av påtalemyndigheten av 28. Juni 1985, 1679

Strl. – Almindelig borgerlig straffelov av 22. Mai 1902 nr. 10 (Straffeloven)

Strpl. – Lov om rettergangsmåten i straffesaker av 22. Mai 1981 nr. 25
(Straffeprosessloven)

5.5 Rettsavgjørelser fra Høyesterett

Rt.1986 s.760

Rt.1988 s.358

Rt.1993 s.905

Rt.1993 s.1302

Rt.1994 s.276

Rt.1995 s.160

Rt.1995 s.661

Rt.1995 s.1258

Rt.1996 s.93

Rt.1997 s.98

Rt.1997 s.246

Rt.1997 s.1290

Rt.1997 s.1902

Rt.1997 s.2032

Rt.1998 s.1212

Rt.1999 s.1014

Rt.1999 s.1027

Rt.1999 s.2080

Rt.2000 s.1319

Rt.2001 s.280

Rt.2001 s.1604

Rt.2003 s.948

Rt.2007 s.1172

Rt.2007 s.1473

5.6 Rundskriv

Justis- og politidepartementets rundskriv, 1991, G72/91, Politiets bruk av såkalt halsgrep ved pågripelser o.l.

Politidirektoratets rundskriv, 2007, nr 11, Halsgrep, mageleie ved pågripelse/innbringelse og transport av arrestanter mv.